

..η πολιτική του Michel Foucault..

Πέτρος Μετάφας (αθήνα 2010)

11. ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ - ΘΕΩΡΙΑ, ΚΟΜΜΑ, ΤΑΞΙΚΗ ΠΑΛΗ

Όπως σωστά το θέτει ο **Foucault**, ο Marx αντικατέστησε την απλή καταγγελία της κλοπής με την ανάλυση της παραγωγής: με δεδομένη δηλαδή τη φύση της καπιταλιστικής παραγωγής, τους θεμελιώδεις νόμους της, αυτή δεν μπορεί παρά να παράγει δυστυχία. “Raison d’etre” του καπιταλισμού δεν είναι να λιμοκτονούν οι εργάτες, αλλά δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς να τους καταδικάζει στη φτώχεια.¹

Αυτό το οποίο επιθυμώ, παραδέχεται ο **Foucault** είναι όχι μια “αποκατάσταση” μια επανόρθωση ενός “αληθινού Marx”, αλλά η απαλλαγή και η απελευθέρωση του Marx από το κομματικό δόγμα το οποίο τον περιόρισε ενώ τον κράδαινε απειλητικά για τόσο πολύ καιρό.²

11.1 Η ΕΠΙΡΡΟΗ NIETZSCHE ΚΑΙ MARX

Σε μια (ανέκδοτη) ομιλία του στο Πανεπιστήμιο της Μπάιας, το 1976³, ο **Foucault** αναφέρεται στον δεύτερο τόμο του Κεφαλαίου του Marx. Εκεί αποδίδει και την ανακάλυψη ότι η κρατική εξουσία είναι δευτερεύουσα σε σχέση με τις περιφερειακές (τοπικές) και ειδικές εξουσίες, των οποίων η κύρια λειτουργία δεν είναι τόσο η παραγωγή απαγορεύσεων όσο προϊόντων. Στον Marx επίσης αποδίδει ο **Foucault** και την ιδέα ότι οι μηχανισμοί και οι μέθοδοι εξουσίας βρίσκονται υπό συνεχή διαμόρφωση και τελειοποίηση. «Υπάρχει μια αληθινή τεχνολογία της εξουσίας, ή καλύτερα των εξουσιών που έχουν τη δική τους ιστορία [...]. Μέσα στις γραμμές του δεύτερου τόμου του Κεφαλαίου, μπορεί κανείς να βρει μιαν ανάλυση ή τουλάχιστον το σκιαγράφημα μιας ανάλυσης της τεχνολογίας της εξουσίας όπως ασκούνταν στα εργαστήρια και στα εργοστάσια [...]».

Ο **Foucault** είναι πεπεισμένος πως κάτω από τη “γενική διαπίστωση” πως η αστική τάξη ασκεί την κυριαρχία της πάνω στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες μας, τα πράγματα είναι «απείρως πιο περίπλοκα». «Δεν πιστεύω πως η ερώτηση του “ποιος ασκεί εξουσία” μπορεί να απαντηθεί, εκτός εάν η άλλη ερώτηση: “με ποιο τρόπο αυτό συμβαίνει” αναλυθεί την ίδια στιγμή». Ακόμη και εάν αναγνωρίσουμε με ακρίβεια εκείνους οι οποίοι είναι οι υπεύθυνοι των αποφάσεων που λαμβάνονται, θα εξακολουθούμε να μην γνωρίζουμε με σαφήνεια «γιατί και πώς η απόφαση πάρθηκε, για ποιο έγινε αποδεκτή από όλους, και πώς γίνεται να θίγει μια συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων κλπ.»⁴ Μας χρειάζεται λοιπόν η κατανόηση των “στρατηγικών” των δικτύων, των μηχανισμών, των τεχνικών.

Υπάρχει μια τάση παρατηρεί ο **Foucault** η ανάλυση των ιστορικών κειμένων να στρέφεται σε εκείνο που δεν εκφράζεται ρητά (“non-spoken”), το καταπιεσμένο ή το ασυνειδητο ενός συστήματος. Εν τούτοις, τα ιστορικά στοιχεία δείχνουν πως με χαρακτηριστικό κυνισμό η μπουρζουαζία του 19^{ου} αιώνα είτε ακριβώς τι έκανε, τι θα έκανε και γιατί: «η αστική τάξη, εκτός στα μάτια των αφελών, δεν είναι ούτε ανόητη ούτε δειλή. Είναι έξυπνη και θρασύς. Δήλωσε επακριβώς τι ήθελε». Για να επαναανακαλύψουμε αυτό τον ρητό λόγο, «ευνόητα προϋποθέτει να αφήσουμε πίσω το ακαδημαϊκό και λόγιο υλικό των “σπουδαίων κειμένων”. Δεν είναι ούτε στον Hegel ούτε στον A.Comte όπου η μπουρζουαζία μιλάει ευθέως. Παράλληλα σε αυτά τα καθιερωμένα κείμενα, μια στρατηγική η οποία είναι απολύτως συνειδητή, οργανωμένη και προμελετημένη είναι καθαρά εγχαραγμένη σε ένα πλήθος ανώνυμων ντοκουμέντων τα οποία συνιστούν τον ενεργό λόγο μιας πολιτικής πράξης. Τη λογική του ασυνειδήτου επομένως πρέπει να την αντικαταστήσουμε με τη λογική της στρατηγικής».⁵

¹ “Power and Sex”, with B.-H. Levy, *Le Nouvel Observateur* 1977. Βρίσκεται στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988.

² “Critical Theory/ Intellectual History”, βρίσκεται στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988, σελ. 45.

³ η ομιλία αυτή δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* της 2/10/1994.

⁴ “On Power”, Interview with P. Boncenne, 1978. Βρίσκεται στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988, σελ. 103.

Είναι δύσκολο στον παρόντα χρόνο να γράψει κάποιος ιστορία, χωρίς να χρησιμοποιήσει μια ολόκληρη σειρά από έννοιες ευθέως ή έμμεσα συσχετιζόμενες με την σκέψη του Marx - ή χωρίς να θέσει λει ο **Foucault** τον εαυτό του «εντός του ορίζοντα σκέψης ο οποίος ορίστηκε και περιγράφηκε από τον Marx. Κάποιος θα μπορούσε ακόμη και να αναρωτηθεί ποια διαφορά σε τελική ανάλυση υπάρχει μεταξύ του να είσαι ιστορικός και του να είσαι μαρξιστής». ⁶ Μέσα και με αφετηρία τον ορίζοντα αυτό που κωδικοποίησε ο Marx, πρέπει να εκκινήσει η συζήτηση με αυτούς που αποκαλούν τους εαυτούς τους μαρξιστές, «διότι παίζουν ένα παιχνίδι του οποίου οι κανόνες δεν είναι μαρξικοί αλλά “κομμουνιστολογικοί”, με άλλα λόγια καθορισμένοι από τα κομμουνιστικά κόμματα τα οποία και αποφασίζουν πώς θα χρησιμοποιήσεις τον Marx ώστε αυτά να σε ανακηρύξουν μαρξιστή»... ⁷

Ο **Foucault** χαρακτηρίζει γενικά τις δικές του έρευνες και ως μια «γενεαλογία της ηθικής». «Ήταν ο Nietzsche αυτός που προσδιόρισε την σχέση εξουσίας ως το γενικό επίκεντρο, θα λέγαμε, του φιλοσοφικού λόγου – όπως στον Marx ήταν η σχέση παραγωγής. Ο Nietzsche είναι ο φιλόσοφος της εξουσίας, ένας φιλόσοφος ο οποίος κατάφερε να σκεφθεί την εξουσία χωρίς γι’ αυτόν τον λόγο να αναγκαστεί να περιορίσει τον εαυτό του μέσα σε μια πολιτική θεωρία». Η σύγχρονη παρουσία του Nietzsche είναι, υποστηρίζει ο **Foucault**, «αυξανόμενα σημαντική. Αλλά έχω κουραστεί, από τους ανθρώπους εκείνους οι οποίοι τον μελετούν με μόνη κατάληξη το ίδιο είδος σχολίων που γράφονται για τον Hegel ή τον Mallarmé. Για εμένα, προτιμώ να χρησιμοποιώ τους συγγραφείς που μου αρέσουν. Η μόνη βάσιμη έκφραση εκτίμησης σε μια σκέψη όπως αυτή του Nietzsche είναι ακριβώς να την χρησιμοποιήσεις, να της αλλάξεις την μορφή, να την κάνεις να γογγύζει και να διαμαρτυρηθεί. Και εάν έπειτα οι σχολιαστές λένε ότι είμαι πιστός ή μη πιστός στον Nietzsche, αυτό είναι κάτι το οποίο δεν έχει κανένα απολύτως ενδιαφέρον». ⁸

Για πολλούς νέους διανοούμενους την εποχή εκείνη, όπως και για τον νεαρό **Foucault**, οι Nietzsche και Bataille αποτελούσαν ίσως τον μοναδικό δρόμο που θα οδηγούσε σε αυτό που ίδιοι θεωρούσαν κομμουνισμό ‘ μια ανάγκη ολοκληρωτικής απόρριψης του υφιστάμενου κόσμου δεν μπορούσε να ικανοποιηθεί από τον χεγγελιανισμό.

Ο **Foucault** μπήκε στις γραμμές του γαλλικού κομμουνιστικού κόμματος (P.C.F.), υπό την επιρροή του Althusser, το 1950 - «ένας νιτσεικός κομμουνιστής» όπως λει ο ίδιος. Το 1952, ο **Foucault** θα αποχωρήσει από το κόμμα. Είναι η χρονιά που θα εξυφανθεί στη σοβιετική ένωση το σενάριο της «πλεκτάνης των γιατρών» εναντίον του Stalin. Ως μέλη του κόμματος, θυμάται ο **Foucault**, ανεξάρτητα από αντιρρήσεις και αμφιβολίες, επέβαλαν οι ίδιοι στους εαυτούς τους να πιστέψουν αυτά τα οποία τους έλεγαν οι καθοδηγητές – μια παράδοση άσκηση, μια προσπάθεια να αλλάξουν τους εαυτούς τους. ⁹ Τρεις μήνες μετά το θάνατο του Stalin, η “πλεκτάνη” αποδεικνύεται μια επινόηση. Από εκείνο το σημείο και έπειτα ο **Foucault** θα συντηρήσει αποστάσεις από το κομμουνιστικό κόμμα. ¹⁰

Ο **Foucault** θεωρεί πως (ο ίδιος και) οι Lacan και Althusser δεν υπήρξαν «δομιστές», το κοινό τους σημείο ήταν το ότι έθεσαν υπό ερώτηση το ίδιο το “υποκείμενο”. Αναφορικά με τον μαρξισμό, αυτός κατείχε έναν σημαντικό ρόλο που ήταν όχι μόνο θεωρητικός, αλλά αποτελούσε μέρος της καθημερινής ζωής των νέων φοιτητών ή διανοούμενων. Ο μαρξισμός βέβαια αξίωνε μια θέση επιστήμης, ή τουλάχιστον μιας «γενικής θεωρίας της “επιστημονικότητας” της επιστήμης: ένα είδος δικαστηρίου του Λόγου το οποίο θα μας επέτρεπε να

⁵ “From Torture to Cellblock”, conversation published in *Le Monde* Feb.21 1975. Στο **Foucault Live, Collected Interviews, 1961-1984**, [ed.] S. Lotringer, editions Semiotext(e) 1996, σελ. 149.

⁶ M. **Foucault**: *Prison Talk*, συνέντευξη: στο *Power/ Knowledge, Selected Interviews and Other Writings*, editor C. Gordon, The Harvester Press 1980, σελ.37 έως 54.

⁷ Σύμφωνα με τον **Foucault** το “μοντέλο του πολέμου” στις πολιτικές συζητήσεις οδηγεί στην απόρριψη του αντιπάλου ως “ταξικού εχθρού” - ωστόσο αυτός ο ιδεολογικός αγώνας ενάντια στον υποτιθέμενο ταξικό εχθρό «δεν είναι κατά βάθος ένας τρόπος να προσδίδουμε σοβαρότητα σε μικρές διενέξεις χωρίς μεγάλη σημασία; [...] Δεν θα ήταν ωφελιμότερο να διεξάγουν έρευνες οι μεν παράλληλα με τους δε, έστω και αποκλίνουσες;» (M. **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 181).

⁸ M. **Foucault**: *Prison Talk*, συνέντευξη: στο *Power/ Knowledge, Selected Interviews and Other Writings*, editor C. Gordon, The Harvester Press 1980.

⁹ Μια σύντομη στράτευση αλλά μια «χρήσιμη εμπειρία» παραδέχεται ο **Foucault** - αλλά ταυτόχρονα και ένα είδος “προσηλυτισμού”, ασκητισμού και “αυτο-μαστίγωσης”.

¹⁰ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 53.

διακρίνουμε αυτό που είναι επιστήμη από εκείνο που ήταν ιδεολογία. Δηλαδή, ένα γενικό κριτήριο ορθολογικότητας για κάθε μορφή γνώσης».¹¹

11.2 ΑΛΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

«Ο σχηματισμός των λόγων και η γενεαλογία της γνώσης πρέπει να αναλυθούν, όχι με όρους τύπων συνείδησης, τρόπων πρόσληψης και μορφών ιδεολογίας, αλλά με όρους τακτικών και στρατηγικών της εξουσίας».¹²

Εάν κάποιος, υποστηρίζει ο **Foucault**, ενδιαφέρεται να κάνει ιστορική δουλειά «η οποία έχει πολιτική σημασία, χρησιμότητα και αποτελεσματικότητα, τότε αυτό είναι δυνατό μόνο εφόσον αυτός έχει κάποιου είδους εμπλοκή με τις διαμάχες οι οποίες λαμβάνουν χώρα στην εν λόγω περιοχή. Προσπάθησα να πραγματοποιήσω μια γενεαλογία της ψυχιατρικής, επειδή είχα ενός συγκεκριμένου είδους πρακτική εμπειρία σε ψυχιατρικά νοσοκομεία και ήμουν γνώστης των αγώνων, των γραμμών δύναμης, των εντάσεων και των σημείων σύγκρουσης που υπήρχαν εκεί. [...] Το πρόβλημα και το διακύβευμα εκεί ήταν η δυνατότητα ενός λόγου που θα ήταν ταυτοχρόνως αληθής αλλά και στρατηγικά δραστικός, η δυνατότητα μιας ιστορικής αλήθειας η οποία θα μπορούσε να έχει πολιτικό αποτέλεσμα».

Και λίγο παρακάτω συνεχίζει ο **Foucault** «δεν είμαι καθόλου εκείνο το είδος φιλόσοφου ο οποίος διαχειρίζεται ή θα ήθελε να διαχειριστεί έναν λόγο αλήθειας μιας επιστήμης», το να επιδιώκεις τη θέσπιση «του νόμου της κάθε μίας και όλων των επιστημών αποτελεί τον προγραμματικό στόχο του θετικισμού. Δεν είμαι βέβαιος εάν κάποιος δεν βρίσκει και μια παρόμοια σε λειτουργία όσον αφορά σε συγκεκριμένα είδη “ανανεωμένου” μαρξισμού, εκείνου ο οποίος συνίσταται στο να υποστηρίζεις ότι “ο «Μαρξισμός», ως η Επιστήμη των επιστημών, είναι σε θέση να παρέχει την θεωρία της επιστήμης και να σχεδιάσει το όριο μεταξύ επιστήμης και ιδεολογίας”. Αυτός ο ρόλος διαιτησίας, (δικαστικής) απόφασης και καθολικού μάρτυρα είναι ένας ρόλος τον οποίο αρνούμαι κατηγορηματικά να υιοθετήσω, διότι μου φαίνεται πως είναι στενά συνυφασμένος με μια φιλοσοφία ως πανεπιστημιακό θεσμό. Εάν πραγματοποιώ την ανάλυση αυτή που κάνω, δεν είναι εξαιτίας μιας πολεμικής την οποία θέλω να διαιτητεύσω αλλά επειδή έχω προσωπικά αναμειχθεί σε συγκεκριμένες συγκρούσεις που σχετίζονται με την ιατρική, την ψυχιατρική και το ποινικό σύστημα».¹³

Μετά τον Nietzsche η ερώτηση δεν είναι πλέον: “ποιο είναι το πιο σίγουρο μονοπάτι προς την αλήθεια;”, αλλά “ποια ήταν η ριζοκίνδυνη πορεία που η αλήθεια ακολούθησε;”, αυτή είναι η ερώτηση του Nietzsche. Η επιστήμη, ο εξαναγκασμός και η δέσμευση στην αλήθεια, οι τελετουργικές διεργασίες για την παραγωγή της έχουν διασχίσει για χιλιετίες ολόκληρη τη Δυτική κοινωνία και «είναι τόσο καθολικευμένα ώστε έχουν περιέλθει σε κατάσταση γενικού νόμου για όλους τους πολιτισμούς. Ποια είναι η ιστορία αυτής της “θέλησης για αλήθεια”; Ποια είναι τα αποτελέσματά της; Πώς είναι όλα αυτά συνυφασμένα με τις σχέσεις εξουσίας;».

Ο “πανοπτισμός” υποστηρίζει ο **Foucault** υπήρξε «μια τεχνολογική επινόηση στην τάξη της εξουσίας συγκρίσιμη με την μηχανή ατμού στο καθεστώς της παραγωγής». Εκκινώντας ως μια τοπική εφαρμογή σε σχολεία, σε στρατώνες και σε νοσοκομεία, τα επιτυχή αποτελέσματα εσωτερικής και διαρκούς επιτήρησης οδήγησαν με τη βοήθεια του μηχανισμού της αστυνομίας στη σταδιακή γενίκευσή του. Το “Πανοπτικό σύστημα” δεν «κατασχέθηκε» από τους Κρατικούς μηχανισμούς, μάλλον το αντίστροφο: «ήταν αυτοί οι

¹¹ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 59-60. Σε ποιο βαθμό, ήταν το ερώτημα, μπορεί ο μαρξισμός να επιληφθεί των ζητημάτων της ιστορίας της επιστήμης, ανακατασκευάζοντας της ιστορία της κοινωνίας σύμφωνα με τα μαρξιστικά σχήματα;

Μπορεί η πολιτική σκέψη να είναι πολιτικώς ορθή εάν δεν είναι επιστημονικά αυστηρή; Η επανεκτίμηση στη Γαλλία των εννοιών που εισήγαγε ο Marx, η κατανόηση του βάθους τους προκειμένου να αναλυθούν και να προσδιοριστούν οι δυνατές χρήσεις τους, είναι μια εργασία ταυτόχρονα πολιτική και επιστημονική. Για τον **Foucault**, έρευνα σε θεωρητικά προβλήματα δεν σημαίνει κατ’ ανάγκην απομάκρυνση από την πολιτική: «[...] διαπιστώνουμε πως κάθε μορφή πολιτικής πράξης είναι δυνατό να συναρθρωθεί με τον πιο ακριβή τρόπο με ένα αυστηρό θεωρητικό στοχασμό». “**Foucault** Responds to Sartre”, Radio interview published in *La Quinzaine Litteraire* 46, March 1-15 1969. Βρίσκεται στο **Foucault Live, Collected Interviews, 1961-1984**, [ed.] S. Lotringer, editions Semiotext(e) 1996.

¹² M. **Foucault**: *Questions on Geography*, συνέντευξη: στο *Power/Knowledge, Selected Interviews and Other Writings*, editor C. Gordon, The Harvester Press 1980.

¹³ M. **Foucault**: *Questions on Geography*, συνέντευξη: στο *Power/Knowledge, Selected Interviews and Other Writings*, editor C. Gordon, The Harvester Press 1980, βλπ. γενικά σελ.63 έως 77.

μηχανισμοί οι οποίοι τέθηκαν σε ισχύ στηριζόμενοι σε μια βάση από μικρής κλίμακας, τοπικούς και διάχυτους πανοπτισμούς. Συμπερασματικά, δεν μπορεί κάποιος να περιορίσει τον εαυτό του στην ανάλυση του Κρατικού μηχανισμού από μόνου του εάν θέλει να συλλάβει τους μηχανισμούς της εξουσίας σε όλη τους την λεπτομέρεια και πολυπλοκότητα. Υπάρχει ενός είδους σχηματοποίηση εδώ την οποία θα πρέπει να αποφύγουμε – και η οποία παρεμπιπτόντως δεν βρίσκεται στον ίδιο τον Marx – η οποία συνίσταται στο να εντοπίζεται η εξουσία στον Κρατικό μηχανισμό, καθιστώντας αυτόν το σπουδαιότερο, προνομιούχο, κεφαλαιώδες και σχεδόν μοναδικό εργαλείο της εξουσίας της μιας τάξης επάνω στην άλλη. Στην πραγματικότητα η εξουσία στην άσκησή της εκτείνεται πολύ ευρύτερα, διέρχεται μέσα από πολύ περισσότερο εκλεπτυσμένα κανάλια, και είναι πολύ περισσότερο διαφορούμενη, από τη στιγμή που το κάθε άτομο έχει στη διάθεσή του μια συγκεκριμένη εξουσία και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο μπορεί επίσης να δράσει ως το όχημα για την μεταβίβαση μιας ευρύτερης εξουσίας. Η αναπαραγωγή των σχέσεων παραγωγής δεν είναι η μόνη λειτουργία η οποία υπηρετείται από την εξουσία. Τα συστήματα κυριαρχίας και τα κυκλώματα της εκμετάλλευσης σίγουρα αλληλεπιδρούν, αλληλο-διασταυρώνονται και υποβοηθούν το ένα το άλλο, ωστόσο δεν συμπίπτουν».

«Δεν επιδιώκω» σε καμία περίπτωση, διευκρινίζει ο **Foucault**, «να μειώσω την σημασία και την αποτελεσματικότητα της Κρατικής εξουσίας. Απλώς αισθάνομαι ότι η υπερβολική επιμονή στη κατοχή από αυτήν ενός αποκλειστικού ρόλου ενέχει τον κίνδυνο παράβλεψης όλων εκείνων των μηχανισμών και των αποτελεσμάτων της εξουσίας τα οποία ενώ δεν διέρχονται απευθείας διαμέσου του Κρατικού μηχανισμού, εν τούτοις συχνά ενισχύουν το Κράτος πιο αποτελεσματικά από ότι οι δικοί του θεσμοί, διευρύνοντας και μεγιστοποιώντας την δραστηριότητά του. Στη Σοβιετική κοινωνία έχουμε το παράδειγμα ενός Κράτους το οποίο άλλαξε χέρια, ωστόσο άφησε να υπάρχουν οι κοινωνικές ιεραρχίες, η οικογενειακή ζωή, η σεξουαλικότητα και το σώμα λίγο έως πολύ όπως ήταν στην καπιταλιστική κοινωνία».¹⁴

Υπόθεσή μου είναι, επισημαίνει ο **Foucault**, ότι «το άτομο δεν είναι μια δοσμένη από τα πριν οντότητα η οποία κυριεύεται από την εξουσία. Το άτομο, με την ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά του, είναι το αποτέλεσμα μιας σχέσης εξουσίας η οποία ασκείται πάνω στα σώματα, στις πολλαπλότητες, στις κινήσεις, στις επιθυμίες, στις δυνάμεις».

Σύμφωνα με τον **Foucault** η ανάλυση του Marx «δεν ξεφεύγει από το επιστημολογικό έδαφος που διαμορφώθηκε από τον Ricardo». Η μετατροπή του Marx σε «συγγραφέα», η υπαγωγή του σε «μια ανάλυση με όρους καινοτομίας ή εσωτερικής συνοχής» οδηγεί κάποιες φορές σε μια «ακαδημαϊκοποίηση» του Marx, ωστόσο αυτό «σημαίνει παρανόηση του είδους της τομής την οποία επέφερε» ο ίδιος. Υπάρχουν στον Marx αξιοσημείωτα αποσπάσματα και υλικό ανεκμετάλλευτο, όπως για παράδειγμα «οτιδήποτε έγραψε αναφορικά με τον στρατό και το ρόλο του στην ανάπτυξη της πολιτικής εξουσίας», τα οποία έμειναν «ακαλλιέργητα προς χάρην ατελείωτων σχολιασμών πάνω στην υπεραξία».

11.2.1 Λαϊκή Μνήμη των Αγώνων

Ο **Foucault** στη συνέντευξη για το περιοδικό *Cahiers du Cinema* αναφέρεται σε μια «πραγματική μάχη»: ένας αγώνας σε σχέση με αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε «λαϊκή μνήμη», δηλαδή όλα αυτά που οι άνθρωποι κατορθώνουν εν τέλει να καταγράψουν και να θυμούνται από μια ολόκληρη παράδοση λαϊκών αγώνων. Σήμερα, διαπιστώνει ο **Foucault** τίθεται σε ενέργεια ένας αριθμός συγκεκριμένων μηχανισμών («λαϊκή λογοτεχνία», φθηνά βιβλία ή και σχολικά βιβλία, τηλεοπτικές εκπομπές ή κινηματογραφικές ταινίες) «προκειμένου να εμποδιστεί η ροή αυτής της μνήμης. [...] Η ιστορική γνώση που έχει η εργατική τάξη για τον εαυτό της συνεχώς συρρικνώνεται». Πιστεύω λει ο **Foucault** ότι «αυτός είναι ένας τρόπος επαναπρογραμματισμού της λαϊκής μνήμης [...] Έτσι οι άνθρωποι δεν εμφανίζονται ως αυτό που ήταν, αλλά ως αυτό που θυμούνται πως ήταν». Η μνήμη είναι εξαιρετικά σημαντική για την πάλη, (στην πραγματικότητα «οι αγώνες εξελίσσονται με ενός είδους συνειδητή κίνηση της ιστορίας προς τα μπροστά») ‘ «εάν κάποιος ελέγχει τη μνήμη των ανθρώπων, ελέγχει τη δυναμική τους. Και ελέγχει επίσης την εμπειρία τους, τη γνώση τους των προηγούμενων αγώνων».¹⁵

¹⁴ *Questions on Geography*, στο *Power/ Knowledge, Selected Interviews and Other Writings*.

¹⁵ «Film and Popular Memory», *Cahiers du Cinema* vol.251-2, 7-8/1974. Βρίσκεται στο **Foucault Live, Collected Interviews 1961-1984**, S. Lotringer (ed.) Semiotext(e) 1996. Ελληνική μετάφραση «Κινηματογράφος και Λαϊκή Μνήμη», εκδ. Εργαστήρι Ελευθεριακής Κουλτούρας 2006 σελ. 8.

Είναι επομένως ζωτικής σημασίας να ελέγχεις αυτή τη μνήμη να καθορίζεις τι πρέπει να περιλαμβάνει, τι πρέπει να θυμόμαστε.

Η επίσημη γνώση πάντοτε επικεντρωνόταν σε διαμάχες “εσωτερικές” στις κοινωνικές τάξεις, ενώ παρουσίαζε τα λαϊκά κινήματα να προκύπτουν από αιτήματα για την ανεργία ή τους φόρους, αλλά ποτέ ως απότοκο της πάλης για εξουσία: «η ιστορία αυτής της μάχης για εξουσία, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο η εξουσία ασκείται και συντηρείται παρέμενε πάντοτε ολοκληρωτικά αθέατη. Η γνώση κρατά τις αποστάσεις της: αυτά δεν θα έπρεπε να γίνουν γνωστά!». Οι εργάτες στον 19^ο αιώνα πραγματοποίησαν λεπτομερείς έρευνες που αφορούσαν τις υλικές συνθήκες διαβίωσής τους και αυτή μάλιστα η εργασία προσέφερε υλικό το οποίο ο Marx το χρησιμοποίησε στην επιχειρηματολογία του ‘ αυτή λοιπόν η γνώση αποκλείστηκε, δεν επιτράπηκε ποτέ να λειτουργήσει ως “επίσημη”.¹⁶

11.3 ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ: ΑΘΡΟΙΣΜΑ ΔΥΝΑΜΙΚΩΝ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Ο **Foucault** παρατηρεί πως με αφετηρία ζητήματα όπως αυτά της ψυχιατρικής ή των φυλακών, «με βάση τέτοια συγκεκριμένα προβλήματα μπορούμε επιτέλους να υποκινήσουμε κάτι». Τι πρέπει λοιπόν να αναδειξουμε μέσα από αυτά; «Αυτό ακριβώς που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε “νέο πολιτικό φαντασιακό”. Με ενδιαφέρει να υποκινήθει μια νέα πολιτική φαντασία».

11.3.1 Προφητική Επιστήμη, Κρατική Φιλοσοφία

Όταν αναζητούμε την προέλευση αυτής της έλλειψης φαντασίας, ισχυρίζεται ο **Foucault**, σε κοινωνικο-πολιτικό επίπεδο κατά τον 20^ο αιώνα, «μου φαίνεται πως ο μαρξισμός παίζει ένα σημαντικό ρόλο». Το ερώτημα επομένως “πώς να τελειώνουμε με τον μαρξισμό”, είναι με αυτή την έννοια λειο **Foucault**, θεμελιώδης: «ένα πράγμα είναι καθοριστικό: ότι ο μαρξισμός συνέβαλε και εξακολουθεί να συμβάλλει στην πτώχευση της πολιτικής φαντασίας». Δεν θεωρώ διευκρινίζει ο **Foucault** ότι πρέπει να τελειώνουμε με τον ίδιο τον Marx. «Το άτομο Marx ανήκει στην τάξη του μη αναστρέψιμου, είναι ένα πρόσωπο που εξέφρασε αλάνθαστα ορισμένα πράγματα, ένα άτομο που δεν μπορεί να τεθεί υπό αίρεση ως ιστορικό συμβάν [...]. Όμως η κατάσταση είναι τελείως διαφορετική σε σχέση με τον μαρξισμό. [...] ο μαρξισμός δεν είναι παρά μια τροπικότητα της εξουσίας, με τη στοιχειώδη έννοια του όρου. [...] ο μαρξισμός είναι ένα άθροισμα σχέσεων εξουσίας, ένα άθροισμα μηχανισμών και δυναμικών εξουσίας».¹⁷ Είναι λοιπόν επιτακτική ανάγκη να αναλύσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο μαρξισμός λειτουργεί μέσα στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνικών ανταγωνισμών.

Δεν αρκεί, σημειώνει ο **Foucault**, να πούμε πως μια επιστήμη λειτουργεί “ως άθροισμα προτάσεων που εκλαμβάνονται ως αληθείς”. Πρέπει παράλληλα να λάβουμε υπόψη μας ότι «η επιστήμη είναι εγγενώς συνυφασμένη με μια σειρά εξαναγκαστικών προτάσεων. Αυτό σημαίνει ότι ο μαρξισμός ως επιστήμη (στο βαθμό που πρόκειται για επιστήμη της ιστορίας της ανθρωπότητας) συνιστά μια δυναμική που λειτουργεί εξαναγκαστικά, σε συνάρτηση με μια ορισμένη αλήθεια. Ο λόγος του μαρξισμού συνιστά μια προφητική επιστήμη η οποία διαχέει μια δύναμη εξαναγκασμού με βάση μια ορισμένη αλήθεια, αναφορικά με το παρελθόν αλλά και το μέλλον της ανθρωπότητας». Δηλαδή η ιστορικότητα και ο προφητικός χαρακτήρας λειτουργούν ως εξαναγκαστικές δυνάμεις αναφορικά με την αλήθεια.¹⁸

Ο μαρξισμός, συνεχίζει ο **Foucault**, δεν θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς την ύπαρξη ενός πολιτικού κόμματος: «Το γεγονός ότι ο μαρξισμός δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει χωρίς την ύπαρξη ενός κράτους που τον έχει ανάγκη ως φιλοσοφία, είναι ένα σπάνιο φαινόμενο, που δεν έχει εμφανιστεί προηγουμένως στον κόσμο ή

¹⁶ Revolutionary Action: “Until Now”. *Actuel* no.14, Nov. 1971. Βρίσκεται στο *Language, Counter-Memory, Practice*. [ed.] D.F. Bouchard. Cornell University Press, 1977, σελ. 219. Ό, τι ξεφεύγει από τη θεσμοποιημένη γραφή (όπως είναι η μορφή της λογοτεχνίας) ο **Foucault** δηλώνει πως τον ενδιαφέρει ιδιαίτερα: «ο ανώνυμος λόγος, ο λόγος της καθημερινότητας», όλα τα καταπιγμένα λόγια που τα αρνήθηκε ο θεσμός, «αυτά που λένε οι τρελοί από τα βάθη των ασύλων, αυτά που δεν σταμάτησαν να λένε οι εργάτες, να φωνάζουν, να κραυγάζουν, από τότε που υπάρχει το προλεταριάτο ως τάξη», όλη αυτή η πρόσκαιρη γλώσσα που δεν διάβηκε ποτέ τα όρια του λογοτεχνικού θεσμού, του θεσμού της γραφής (“Archaeologie kara dynastique he”, *Umi*, Μάρτιος 1973, συζήτηση με τον S. Hasumi 27-09-1972. Ελληνική μετάφραση: “Από την αρχαιολογία στη δυναστική”, στο *Το Μάτι της Εξουσίας*, εκδ. Βάνιας Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 57).

¹⁷ *Umi*, 07-1978. Συζήτηση με τον R. Yoshimoto. Ελληνική μετάφραση: “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου: Πώς να απαλλαχτούμε από τον μαρξισμό”, στο *Το Μάτι της Εξουσίας*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 191.

¹⁸ *Umi*, 07-1978. “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου: Πώς να απαλλαχτούμε από τον μαρξισμό”, στο *Το Μάτι της Εξουσίας*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 191-192.

την δυτική κοινωνία. Σήμερα, ορισμένες χώρες δεν λειτουργούν ως κράτη παρά καθόσον επικαλούνται αυτή τη φιλοσοφία [...]». Συμπερασματικά, καταλήγει ο **Foucault** «οι τρεις πλευρές του μαρξισμού, δηλαδή ο μαρξισμός ως επιστημονικός λόγος, ο μαρξισμός ως προφητεία και ο μαρξισμός ως κρατική φιλοσοφία ή ταξική ιδεολογία, είναι αναπόφευκτα συνδεδεμένες άρρηκτα με το σύνολο των σχέσεων εξουσίας». Με την έννοια αυτή ο μαρξισμός θα έπρεπε «σήμερα τα τεθεί υπό αίρεση».

Οι δύο παραδοσιακές απαντήσεις σε αυτά τα προβλήματα υπήρξαν οι εξής: είτε επικρίνονταν οι προτάσεις του ίδιου του Marx (σωστή πρόταση ή λάθος, αντιφατική ή μη;), είτε η κριτική έλεγε: “με ποιον τρόπο ο μαρξισμός σήμερα προδίδει αυτό που θα έπρεπε να είναι πραγματικότητα κατά τον Marx”; Πρόκειται επί της ουσίας για το ερώτημα: “ποιος είναι ο αυθεντικός Marx;”. Ο Marx σημειώνει ο **Foucault** ανήκει καθαρά στον 19^ο αιώνα και έπαιξε τότε καθοριστικό ρόλο ‘ δεν λειτουργεί ωστόσο παρά σε αυτό το πεδίο του 19^ο. Επομένως πρέπει να περιοριστούν οι σχέσεις εξουσίας που είναι συνυφασμένες με τον προφητικό χαρακτήρα του Marx. Ταυτόχρονα ο Marx διετύπωσε έναν ορισμένο τύπο αλήθειας. «Αναρωτιούνται κάποιοι, εξαιτίας αυτού, εάν οι λέξεις του είναι καθολικά σωστές ή όχι, ποιου τύπου αλήθειας ήταν κάτοχος και εάν έθεσε τις βάσεις μιας ντετερμινιστικής ιστοριολογίας επειδή προσέδωσε απόλυτη ισχύ σε αυτή την αλήθεια: θα ήταν καλύτερα να σταματήσουμε αυτό το είδος συζήτησης. Η διαπίστωση ότι ο Marx δεν μπορεί να θεωρείται οριστικός κάτοχος μιας αλήθειας σημαίνει ότι θα πρέπει να περιοριστεί ή να μειωθεί η επίδραση που έχει ο μαρξισμός ως τροπικότητα εξουσίας».¹⁹

Επίσης, προσθέτει ο **Foucault**: θα πρέπει να περιορίσουμε τις σχέσεις εξουσίας που εκδηλώνει ο μαρξισμός σε σύνδεση με ένα κόμμα, δηλαδή ως έκφραση μιας πολιτικής τοποθέτησης. «Εφόσον ο μαρξισμός δεν λειτούργησε παρά ως έκφραση ενός πολιτικού κόμματος, συνάγεται ότι διάφορα σημαντικά προβλήματα που ανακύπτουν στην πραγματική κοινωνία χάνονται από τον πολιτικό ορίζοντα» (προβλήματα ιατρικής, της σεξουαλικότητας, του ορθού λόγου και της τρέλας). Όλα αυτά τα νέα προβλήματα πρέπει να συνδεθούν επισημαίνει ο **Foucault** με τα κοινωνικά κινήματα – «είτε έχουν χαρακτήρα αμφισβήτησης είτε εξέγερσης. Τα πολιτικά κόμματα έχουν την τάση να αγνοούν αυτά τα κοινωνικά κινήματα, ή μάλλον να τα αποδυναμώνουν». Τα κινήματα αυτά (είτε γεννιούνται από φοιτητές είτε από φυλακισμένους) έχουν για τον ίδιο λει ο **Foucault** μεγάλη σημασία: προέρχονται από αυτό που ονομάζουμε “λούμπεν προλεταριάτο”. «Δεν θεωρώ βέβαια ότι το κίνημά τους έχει μια απόλυτη αξία, αλλά εκτιμώ ότι είναι δυνατόν, τόσο από λογικής όσο και από πολιτικής απόψεως, να ανακτήσουμε ό,τι έχει μονοπωληθεί από τον μαρξισμό και τα μαρξιστικά κόμματα».²⁰

Για να καταστούμε ‘ελεύθεροι σε σχέση με τον μαρξισμό’ δεν χρειάζεται να ερευνήσουμε “τι αληθινά είπε ο Marx” ώστε να έχουμε τον λόγο του σε αυθεντική κατάσταση «εκλαμβάνοντάς τον ως μοναδικό νόμο». «Ούτε χρειάζεται επίσης να ανακαλύψεις, λόγου χάρη με βάση την αλτουσεριανή μέθοδο, με ποιον τρόπο παρερμηνεύθηκε ο αληθινός λόγος του προφήτη Marx. Το ουσιώδες δεν βρίσκεται σε αυτό τον τύπο ερωτήματος που αφορά τη μορφή». Πρέπει να ανιχνεύσουμε τις λειτουργίες των τρόπων εκδήλωσης της εξουσίας που συνδέονται με τον λόγο του ίδιου του Marx ‘ «προσωπικά, λει ο **Foucault** εκείνο που με ελκύει στο έργο του Marx είναι οι ιστορικές εργασίες [...]», η οξυδέρκεια και διορατικότητα, η αποτελεσματικότητα και οι αναλυτικές αρετές τους... Όμως «αυτές οι αναλύσεις [...] τελειώνουν πάντοτε με προφητικές διατυπώσεις. [...] Αλλά μπορούμε να πούμε ότι οι προφητείες του Marx αποδείχθηκαν σχεδόν όλες λαθεμένες [...]». Τα γεγονότα τα οποία αναγγέλλουν διαψεύδονται από την πραγματικότητα. Γιατί;²¹

Σύμφωνα με τον **Foucault** αυτό το οποίο παράγεται στο έργο του Marx είναι με μια έννοια ένα «παιχνίδι ανάμεσα στη διατύπωση μιας προφητείας και στον προσδιορισμό ενός στόχου». Ο σοσιαλιστικός λόγος της εποχής εκείνης απαρτιζόταν από δύο ιδέες: πρώτον, συνείδηση μιας “ιστορικής αναγκαιότητας” (το ‘x’ πράγμα θα έπρεπε να συμβεί υποχρεωτικά στο μέλλον) και δεύτερον έναν λόγο “αγωνιστικού χαρακτήρα” ο οποίος προσδιόριζε στόχους προς επίτευξη. Οι δύο λόγοι δεν μπόρεσαν να φθάσουν ως το τέλος. «Για παράδειγμα, λει ο **Foucault**, η έννοια της εξαφάνισης του κράτους είναι μια λαθεμένη προφητεία». Αλλά «από τη στιγμή που εκλαμβάνεται ως στόχος η εξαφάνιση του κράτους, ο λόγος του Marx προσλαμβάνει μια πραγματικότητα άνευ προηγουμένου».

¹⁹ Umi, 07-1978. “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου”, σελ. 194.

²⁰ Umi, 07-1978. “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου”, σελ. 195.

²¹ Umi, 07-1978. “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου”, σελ. 210-211.

Παρατηρείται επισημαίνει εδώ ο **Foucault** μια «υπερτροφία εξουσίας ή ένα πλεόνασμα εξουσίας τόσο στις σοσιαλιστικές όσο και στις καπιταλιστικές χώρες. Και θεωρώ ότι η πραγματικότητα αυτών των μηχανισμών εξουσίας, η γιγαντιαία πολυπλοκότητά τους, δικαιολογεί, από τη στρατηγική σκοπιά ενός αγώνα αντίστασης, την εξαφάνιση του κράτους ως στόχο».²²

Ο **Foucault** σε μια συζήτησή του αναφέρεται σε αυτούς που αποκαλεί «εμπειριστές» και «μαλθακούς μαρξιστές»: η πρώτη μομφή που τους απευθύνει αφορά τη «δυσπιστία τους απέναντι στο ιστορικό υλικό, στην ιστορική πραγματικότητα» και «ο υπέρμετρος σεβασμός τους απέναντι στο κείμενο», «[...] εγκλωβίζονται στον ακαδημαϊσμό λόγω του σεβασμού τους προς το κείμενο του *Marx*».

Δεύτερον, ορισμένοι μαρξιστές είναι τόσο απορροφημένοι στον “κανόνα” και στις κατευθυντήριες που πιστεύουν ότι αντλούν από τα κείμενα του *Marx* ώστε «αδυνατούν να διεξάγουν μια πραγματική ιστορική ανάλυση». Ο **Foucault** επικρίνει εδώ τον στείρο σχολιασμό, τον ακαδημαϊσμό και την «έλλειψη επινοητικότητας». Δεν χρειάζεται, θα παρατηρήσει, «να είμαι βέβαιος ότι ο *Marx* προέβλεψε» την εξέλιξη κάποιων πραγμάτων (π.χ. το μετασχηματισμό του κρατικού μηχανισμού στην διάρκεια του επαναστατικού προτσές), δεν χρειάζεται να είμαι βέβαιος ότι “το είπε” «για να πειστώ ότι είναι πράγματι αναγκαίο»...

«Φυλάκισαν τη χρήση του *Marx*» στο «εσωτερικό μιας κυριολεκτικά ακαδημαϊκής παράδοσης» καταλήγει ο **Foucault**. Εν τούτοις ολισθαίνουν έτσι σε μια αντίφαση: από τη μια υποστηρίζουν ότι “ο μαρξισμός είναι επιστήμη”. Πιθανόν «επειδή είμαι ως έναν βαθμό ιστορικός των επιστημών», λει ο **Foucault** «δεν θεωρώ μεγάλη φιλοφρόνηση για έναν τύπο λόγου να λες ότι είναι επιστήμη. Δεν θεωρώ ότι αποδίδουμε αληθινά ιερές διαστάσεις σε έναν τύπο λόγου ή ότι τον αναβαθμίζουμε πραγματικά λέγοντας ότι είναι επιστημονικός λόγος». Η ιστορική ανάπτυξη μιας επιστήμης δεν μπορεί να συνίσταται αποκλειστικά στον σχολιασμό των κειμένων του ιδρυτή της. Όσοι θεωρούν τον μαρξισμό ως επιστήμη, θα πρέπει να γνωρίζουν με τη βοήθεια αυτής της επιστήμης «σε ποια σημεία έσφαλλε ο *Marx*».²³

11.4 ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΕΜΙΚΗ

Ο **Foucault** σε μια συνέντευξή του²⁴ αναφέρεται στο πώς ο ίδιος κρίνει τις αντηχήσεις των αναλύσεών του στο διανοητικό πεδίο και τις πολιτικές επιπτώσεις των ιδεών του. Μέρος της επιχείρησης (“κομμουνιστικής”) πολεμικής, αναδεικνύει το πρόβλημα του “συμφύρματος” (amalgam) θα παρατηρήσει ο **Foucault**, μπορεί δε να συνοψισθεί ως εξής: δεν υπάρχει καμία διαφορά μεταξύ όσων λει ο *Deleuze*, όσων λει ο **Foucault**, οι “νέοι φιλόσοφοι” ή ακόμη οι εκφραστές της “θεωρίας των ριζικών αναγκών”.

Πρόκειται επί της ουσίας για μια «παλαιά τακτική, πολιτική και ιδεολογική, του Σταλινισμού, η οποία συνίσταται στο να έχεις όλες τις φορές μόνο έναν αντίπαλο». Οι μάχες σε διαφορετικά μέτωπα πρέπει να δίνονται έτσι ώστε να φαίνεται πως η πάλη είναι μία και μόνη ενάντια στον ίδιο εχθρό. «Υπάρχουν χιλιάδες δαίμονες, συνήθιζε να λει η Εκκλησία, αλλά υπάρχει μόνο ένας Πρίγκιπας του Σκότους...».²⁵ Δεύτερον, αυτή η τακτική έχει να κάνει και με μια δικαστική μέθοδο που ακολουθήθηκε και στις δίκες της Μόσχας: εφόσον δεν είστε παρά ο ένας και μοναδικός εχθρός, θα λογοδοτήσετε όχι μόνο για ό,τι έχετε πει αλλά και για όλα όσα δεν έχετε πει. Τρίτον, η πράξη εξομοίωσης του εχθρού και του κινδύνου: κάθε φορά που εμφανίζεται κάτι ως “κίνδυνος”, ένα ενοχλητικό νέο πρόβλημα ή κάτι που χρειάζεται να αλλάξει στην ανάλυση, δεν εκλαμβάνεται ως γεγονός ή ως ρίσκο – αυτό που χρειάζεται είναι να καταγγεληθεί πάραυτα ως εχθρός. Τέταρτο χαρακτηριστικό αυτού του είδους πολεμικής, το σχέδιο “αναγωγή στο σύστημα”: το εγχείρημα κάποιου να θέσει ερωτήματα ή να προτείνει νέες αναλύσεις, θα οδηγήσει όσο αυθαίρετο κι εάν είναι αυτό, στην εξαγωγή “συγκεκριμένων θέσεων” οι οποίες θα επιτρέψουν και την καταγγελία τους – η καταδίκη προκύπτει και μόνο

²² *Umi*, 07-1978. “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου”, σελ. 212.

²³ “Archaeologie kara dynastique he”, *Umi*, Μάρτιος 1973. “Από την αρχαιολογία στη δυναστική”, στο Το Μάτι της Εξουσίας, σελ. 49-51. Και κάτι ακόμη: «...εάν θέλουμε να γράψουμε την ιστορία ορισμένων τύπων λόγου ως φορέων γνώσης δεν μπορούμε να μην συνυπολογίσουμε τις σχέσεις εξουσίας που υπάρχουν στην κοινωνία εντός της οποίας λειτουργεί αυτός ο λόγος».

²⁴ “Clarifications on the Question of Power”, interview published in *Aut Aut* 167-68, 1978. Βρίσκεται στο **Foucault Live**, *Collected Interviews, 1961-1984*, [ed.] S. Lotringer, editions Semiotext(e) 1996.

²⁵ Αυτή η τακτική παρήγαγε και την έννοια του “σοσιαλφασισμού” ενώ γέννησε επίσης κατηγορίες όπως του “χιτλερικού-τροτσκισμού” ή του “τιτοϊσμού” κλπ.

από το γεγονός ότι δεν εντάσσονται στα πλαίσια του (ορθόδοξου) μαρξισμού ή σε κάθε περίπτωση επειδή διαφέρουν από τις “ορθές” θέσεις...

«Πιστεύω πως όλες αυτές οι μέθοδοι μπορούν να βρεθούν στο τεράστιο δίκτυο αποκημάτων φαντασίας το οποίο κάποιοι κομμουνιστές έχουν κατασκευάσει γύρω από το τι εγώ έκανα. Σχεδόν δεν υπάρχει σχέση μεταξύ αυτών τα οποία είπα και των πραγμάτων που μου αποδίδουν» υπογραμμίζει ο **Foucault**.²⁶ Το πρόβλημα πρέπει να εντοπιστεί «στο επίπεδο του κυνισμού τους» τονίζει ‘ «Εννοώ ότι είναι καλά ειδικευμένοι στο να λένε ψέματα [...] Αλλά το πρόβλημά τους, όπως και η δύναμή τους, βρίσκεται στο γεγονός πως εκείνο που τους ενδιαφέρει δεν είναι εκείνα τα οποία λένε, παρά το τι κάνουν όταν λένε κάτι. Και αυτό που κάνουν είναι ακριβώς αυτό: κατασκευάζουν έναν ενικό εχθρό, κάνουν χρήση μιας δικαστικής προσφυγής, εγκαινιάζουν μια διαδικασία καταδίκης, με την πολιτικο-δικανική έννοια [...]».²⁷

Ο **Foucault** απαντά στην τάση αναγωγής των αναλύσεών του σε μια υπερ-απλουστευμένη παράσταση που είναι η μεταφορά του Πανοπτικού: οι αναλύσεις του της εξουσίας (*Discipline and Punish*) δεν μπορούν με κανένα τρόπο να περισταλλούν σε αυτή τη μορφή. Το Πανοπτικό δεν λειτούργησε ποτέ όπως σκόπευαν - υπήρξε ουτοπία, ένα καθαρό διάγραμμα προορισμένο να αποτελέσει υπόδειγμα σταθερής, άμεσης και καθολικής άσκησης της εξουσίας. Η πραγματικότητα της φυλακής πάντοτε δράττονταν ανάμεσα σε διαφορετικές στρατηγικές και τακτικές συνδέσεις μέσα σε μια πυκνή, σκοτεινή πραγματικότητα. «Πρέπει επομένως, διαμαρτύρεται ο **Foucault**, να είναι κανείς απολύτως κακόπιστος για να ισχυριστεί πως παρουσίασα μια λειτουργιστική (functionalist) αντίληψη μιας διαφάνειας της εξουσίας».²⁸

Όσον αφορά την κριτική που δέχθηκε το η *Θέληση για Γνώση*, ο **Foucault** διευκρινίζει: το θέμα της εξουσίας αναλύθηκε ως μια σειρά πολύπλοκων, ποτέ απολύτως λειτουργικών σχέσεων: «η εξουσία δεν είναι παντοδύναμη ή παντογνώστρια – το ακριβώς αντίθετο! Εάν οι σχέσεις εξουσίας έχουν παράγει τύπους έρευνας, ανάλυσης, μοντέλα γνώσης κλπ., είναι ακριβώς όχι επειδή η εξουσία είναι παντογνώστρια, αλλά επειδή ήταν τυφλή, επειδή βρισκόταν σε κατάσταση αδιεξόδου». Εάν είναι αλήθεια λοιπόν πως υπάρχουν τόσα συστήματα ελέγχου και επιτήρησης είναι ακριβώς επειδή η εξουσία ήταν πάντοτε ανίσχυρη. Επομένως, συμπεραίνει ο **Foucault**, αυτά που μου αποδίδονται αποτελούν καθαρά ψέματα ‘ αυτό που πρέπει να γίνει, σε άλλο επίπεδο, είναι να κατανοήσουμε «τι πράττουν όταν λένε ένα ψέμα το οποίο μπορεί τόσο εύκολα να αποκαλυφθεί – και εδώ πιστεύω πως κάνουν χρήση της τεχνικής της αντιστροφής της κατηγορίας».

Είναι αλήθεια, παραδέχεται ο **Foucault**, η ερώτηση τέθηκε σε σχέση με τον μαρξισμό: δεν είναι δυνατόν, για παράδειγμα σε συσχέτιση με την παραγωγή, οι σχέσεις εξουσίας να μην αντιπροσωπεύουν ένα επίπεδο της πραγματικότητας το οποίο είναι ταυτοχρόνως πολύπλοκο και σχετικώς, αλλά μόνο σχετικώς, ανεξάρτητο; Πρόκειται για την υπόθεση που κάνει ο **Foucault** σχετικά με μια ιδιαιτερότητα των σχέσεων εξουσίας, «μια πυκνότητα, μια αδράνεια, ένα ιζώδες, μια πορεία ανάπτυξης και μια επινοητικότητα η οποία ανήκε σ’ αυτές τις σχέσεις και ήταν απαραίτητο να αναλυθεί».

Ίσως λοιπόν τα πράγματα να μην είναι τόσο απλά όσο εύκολα κάποιοι πιστεύουν: η ιστορική εμπειρία της Σοβιετικής Ένωσης και αυτή των Κομμουνιστικών Κομμάτων έδειξε σύμφωνα με τον **Foucault** πως η ιδέα της κατάληψης του μηχανισμού του Κράτους και του εκφυλισμού του, του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού κλπ., όλα αυτά υπήρξαν «τίποτα περισσότερο από θαυμαστά απλή συλλογή συνταγών, αλλά τέτοιες που δεν ελάμβαναν καθόλου υπόψη το τι συνέβαινε στο επίπεδο της εξουσίας».²⁹

Άλλο σημείο της πολεμικής εναντίον του στο οποίο θα σταθεί ο **Foucault**, είναι η αναγωγή της ανάλυσης των τεχνολογιών της εξουσίας σε ένα είδος μεταφυσικής της “Ε” εξουσίας: με τον τρόπο αυτό «η τεχνολογία οδηγείται πίσω σε έναν δυϊσμό στον οποίο τα πράγματα που συγκρούονται είναι αυτή η Εξουσία και η σιωπηλή, αδιάφορη (deaf) αντίσταση σε αυτή, για την οποία κανείς δεν θα έλεγε ποτέ τίποτα». Ο **Foucault** απαντά με σαφήνεια για άλλη μια φορά: «ποτέ δεν χρησιμοποιώ τον όρο εξουσία με κεφαλαίο “Ε” ‘ εκείνοι είναι που το κάνουν αυτό». Ορισμένοι γάλλοι μαρξιστές κατηγόρησαν τον **Foucault** πως θέτει την εξουσία ως “ενδογενή” και πως τελικά οδηγείται να κατασκευάσει έναν αληθινό οντολογικό κύκλο, συνάγοντας την εξουσία από την εξουσία... Αυτό αποτελεί γελοία κατηγορία, απαντά ο **Foucault**: «πάντοτε προσπάθησα να κάνω ακριβώς στο

²⁶ Ο **Foucault** αναφέρει ως (ατυχές) παράδειγμα μια «νατουραλιστική σύλληψη της επιθυμίας» που του καταλογίστηκε.

²⁷ “Clarifications on the Question of Power”, *Foucault Live*, σελ. 257.

²⁸ “Clarifications on the Question of Power”, *Foucault Live*, σελ. 257.

²⁹ “Clarifications on the Question of Power”, *Foucault Live*, σελ. 258.

αντίθετο». Παράδειγμα: *Madness and Civilization* ‘ εάν το ζητούμενο ήταν μια οντολογία της Εξουσίας, θα έπρεπε να εγκαθιδρύσουμε την αρχή (origin) αυτών των θεσμών. Αντιθέτως, ο **Foucault** δείχνει πώς αυτές οι σχέσεις δύναμης, οι θεσμοί και ολόκληρο το δίκτυο εξουσίας κατόρθωσαν να εδραιώσουν τον εαυτό τους σε μια δεδομένη στιγμή. Η ιστορική ανάλυση έχει αφετηρία τις δημογραφικές και οικονομικές διεργασίες στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, όταν οι φτωχοί, οι άστεγοι κ.ά. εμφανίζονται ως πολιτικό και οικονομικό πρόβλημα – νέοι νόμοι, εξαναγκαστική απομόνωση, εγκλεισμός... Παρίσι 1660-61. Αυτή η δέσμη σχέσεων εξουσίας η οποία περιόριζε την τρέλα και την όρισε ως διανοητική ασθένεια, ήταν κάτι πολύ διαφορετικό από μια απλή καθαρή “εξουσία”, από μια ταυτολογική επιβεβαίωση του τύπου: “εγώ ο Λόγος ασκώ εξουσία πάνω σε εσένα τρέλα”. Αντιθέτως: μια σχέση εξουσίας προέκυψε μέσα από έναν πολύ διαφορετικό μετασχηματισμό, ο οποίος υπήρξε την ίδια στιγμή η συνθήκη για την ρύθμιση και τον έλεγχο αυτών των σχέσεων, των οικονομικών διαδικασιών κλπ. *«Είναι ακριβώς η ετερογένεια της εξουσίας αυτό που ήθελα να καταδείξω, πώς γεννιέται πάντοτε από κάτι άλλο από τον εαυτό της»*.³⁰

Τα ίδια ισχύουν και για τη μελέτη των φυλακών. Μια οντολογική επικύρωση θα σήμαινε πως ρωτάμε: τι είναι ο ποινικός νόμος, και πως εξάγουμε τη φυλακή από την ουσία του ίδιου του νόμου ο οποίος καταδικάζει το έγκλημα. Αντίθετα ο **Foucault** επανεισάγει την φυλακή στο εσωτερικό μιας τεχνολογίας της εξουσίας η οποία εμφανίζεται τον 17^ο και 18^ο αιώνα, όταν μια ολόκληρη σειρά οικονομικών και δημογραφικών προβλημάτων θέτει ξανά το πρόβλημα της “οικονομίας των σχέσεων εξουσίας”. Μπορούσαν τα φεουδαρχικά συστήματα ή οι μοναρχίες να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της καλλιέργειας των σχέσεων εξουσίας (συνθήκη και αποτέλεσμα ταυτόχρονα) στο εσωτερικό των πληθυσμών, του κοινωνικού σώματος;

Το πρόβλημα έπειτα της ‘αντίστασης’. Μια οντολογική σύλληψη θα έθετε από τη μια πλευρά την Εξουσία³¹ και από την άλλη την αντίσταση των δυστυχημένων οι οποίοι υποχρεώνονται να υποκλίνονται σ’ αυτήν. Μια τέτοια προσέγγιση είναι λανθασμένη: γιατί η εξουσία αναδύεται από μια πολλαπλότητα σχέσεων οι οποίες συναρμολογούνται πάνω σε κάτι διαφορετικό, γεννιούνται από κάτι άλλο, επιτρέπουν την ανάπτυξη άλλου πράγματος. Από τη μια, *«οι σχέσεις εξουσίας εισχωρούν στην καρδιά των αγώνων»*, οικονομικών θρησκευτικών ή άλλων - επομένως *«δεν είναι εναντίον της εξουσίας που οι αγώνες κατά βάση γεννιούνται»*. Από την άλλη, οι σχέσεις εξουσίας *«διανοίγουν ένα χώρο στο μέσον του οποίου οι μάχες αναπτύσσονται»*.³²

Οι ταξικές συγκρούσεις καλύπτουν, υποστηρίζει ο **Foucault** αυτό το πεδίο, το διαμερίζουν, το αυλακώνουν, το οργανώνουν. *«Αλλά πρέπει να επανατοποθετήσουμε τις σχέσεις εξουσίας στο εσωτερικό των συγκρούσεων και όχι να υποθέτουμε πως η εξουσία μπορεί να υπάρχει στη μια πλευρά, και ότι στην άλλη πλευρά στέκεται αυτό στο οποίο η εξουσία θα ασκήσει τον εαυτό της ‘ ούτε μπορούμε να υποθέτουμε ότι η μάχη αναπτύσσεται μεταξύ εξουσίας και μη-εξουσίας»*.

Αντί λοιπόν αυτής της οντολογικής αντιπαράθεσης μεταξύ Εξουσίας και αντίστασης, ο **Foucault** προτείνει πως η εξουσία δεν είναι τίποτα άλλο από μια συγκεκριμένη τροποποίηση, ή αλλιώς η μορφή, διαφορετική από καιρό εις καιρό, μιας σειράς συγκρούσεων *«οι οποίες συγκροτούν το κοινωνικό σώμα, συγκρούσεις πολιτικού, οικονομικού τύπου κλπ.»*. Επομένως η (συγκεκριμένη) άσκηση εξουσίας μοιάζει με μια στρωματοποίηση, μια θεσμοποίηση, τον καθορισμό των τακτικών, των εργαλείων, των όπλων τα οποία είναι χρήσιμα σε μια δεδομένη στιγμή σε αυτές τις μάχες. Η (καθορισμένη) άσκηση εξουσίας δηλαδή αποτελεί μια στιγμιαία φωτογράφιση των πολλαπλών αγώνων οι οποίοι βρίσκονται σε συνεχή μετασχηματισμό- *«η εξουσία μεταπλάθει ακατάπαυστα τον εαυτό της»*.³³

Έπειτα, επικριτές του **Foucault** τον ψέγουν για την εγκατάλειψη της έννοιας της ‘ιδεολογίας’ η οποία, όπως λειο ο ίδιος, *«επέτρεπε το παιχνίδι της πραγματικότητας ενάντια στις απατηλές ερμηνείες της πραγματικότητας, η οποία καθιστούσε δυνατή τη λειτουργία πάνω στη βάση του στρατηγήματος της απομυστικοποίησης*

³⁰ “Clarifications on the Question of Power”, *Foucault Live*, σελ. 259.

³¹ «ένα σεληνιακό (lunar) συμβάν, έξω-γήινο (extra-terrestrial)» (...)

³² Τα παραδείγματα της εγκληματικότητας, του ποινικού συστήματος και της δικαστικής γραφειοκρατίας είναι χαρακτηριστικά: αγώνες του λαού ενάντια στα ανώτερα κλιμάκια, συγκρούσεις των διανοούμενων με τους παλαιούς γραφειοκράτες, συμπλοκή της δικαστικής γραφειοκρατίας ενάντια στις νέες πολιτικές και τεχνοκρατικές τάξεις...

³³ Πρέπει να μην συγχέουμε μια δεδομένη κατανομή και οικονομία της εξουσίας κάποια χρονική στιγμή, με τους απλούς θεσμούς της αστυνομίας, του στρατού, ή της κυβέρνησης κλπ....

(*demystification*) - τα πράγματα δεν είναι όπως παρουσιάζονται, παρά υπάρχουν με έναν διαφορετικό τρόπο [...].³⁴ Έτσι, μια αποδέσμευση από την έννοια της ιδεολογίας υποτίθεται πως θα σήμαινε «απλή αναπαραγωγή της πραγματικότητας», μια αντιδραστική ηχώ η οποία απλώς θα επιβεβαίωνε τα πράγματα όπως ακριβώς είναι... Ο **Foucault** στέκεται στην κριτική αυτή: τι κάνουν όταν λένε κάτι τέτοιο; Τι σημαίνει όταν δηλώνουν: δεν κάνεις τίποτα άλλο από το να επαναλαμβάνεις την πραγματικότητα;

Στην πραγματικότητα, θα πει, αυτό που θέλω είναι να λύσω το εξής πρόβλημα: να δοκιμάσω μια ερμηνεία, ανάγνωση μιας συγκεκριμένης πραγματικότητας, το οποίο θα σήμαινε αφενός ότι αυτή η ερμηνεία θα μπορούσε να παράγει κάποια από τα αποτελέσματα της αλήθειας ‘ και αφετέρου, αυτά τα αποτελέσματα της αλήθειας θα μπορούσαν να καταστούν εργαλεία στο εσωτερικό πιθανών αγώνων. Αποκωδικοποιώντας μια στιβάδα της πραγματικότητας με τέτοιον τρόπο ώστε «οι γραμμές της δύναμης και οι γραμμές ευθραυστότητας έρχονται μπροστά μας ‘ τα σημεία της αντίστασης και τα δυνατά σημεία προσβολής (*attack*) ‘ τα μονοπάτια που χαράσσονται και οι συντομεύσεις. Είναι η πραγματικότητα των δυνατών (*possible*) αγώνων που επιθυμώ να φέρω στο φως» τονίζει ο **Foucault**.

Οι πολεμικές γύρω από την πραγματικότητα αποτελούν και το αποτέλεσμα αλήθειας το οποίο επιδιώκω να παράγω ομολογεί ο **Foucault**. Το παράδειγμα της ανάλυσης για τις φυλακές: «δεν μιλώ για την τρέχουσα κατάσταση. Επιχειρώ μια ερμηνεία της ιστορίας, και το πρόβλημα είναι αυτό του να γνωρίσουμε [...] πώς αυτές οι αναλύσεις μπορούν πιθανόν να χρησιμοποιηθούν στην παρούσα κατάσταση».³⁵

Για τη λειτουργία του ‘διανοούμενου’ ο **Foucault** αρνείται οποιαδήποτε “προφητική στάση”, λέει για τον εαυτό του: ολοκληρώνοντας ένα βιβλίο, εκφέρω την άποψη πως τα πράγματα έχουν πάει- κατά τη γνώμη μου- σ’ αυτό το δρόμο, «αλλά, περιγράψω τα πράγματα αυτά με τέτοιο τρόπο ώστε τα δυνατά (*possible*) μονοπάτια πρόσβασης (*attack*) σκιαγραφούνται. Ωστόσο ακόμη και με αυτή την προσέγγιση δεν πιέζω ή εξαναγκάζω κανέναν να αναλάβει δράση (*to attack*)». Εν τούτοις η πολιτική δράση ανήκει σε μια κατηγορία της συμμετοχής εντελώς διαφορετική από την συγγραφή βιβλίων. Είναι πρόβλημα ομάδων, «προσωπικής και φυσικής διάπραξης (*commitment*). Κάποιος δεν είναι ριζοσπαστικός επειδή εκφέρει μερικά λόγια ‘ όχι, η ουσία του να είσαι ριζοσπάστης είναι φυσική (*physical*) ‘ η αληθινή φύση του να είσαι ριζοσπάστης είναι η ριζοσπαστικότητα της ίδιας της ύπαρξης».³⁶

Τα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος (Κ.Κ.), αυτή η ριζοσπαστικότητα είναι εκείνο ακριβώς το οποίο δεν έχουν, λέει ο **Foucault**: επειδή για εκείνους το πρόβλημα του διανοούμενου δεν είναι εκείνο το να λες την αλήθεια, γιατί οι διανοούμενοι του Κ.Κ. δεν τους ζητήθηκε ποτέ να πουν την αλήθεια. Τους ζητήθηκε να πάρουν μια προφητική στάση, να πουν: αυτό είναι εκείνο το οποίο πρέπει να γίνει, «το οποίο απλά υποδηλώνει ότι αυτό που πρέπει να γίνει πρέπει να υποστηρίξει το Κ.Κ., πρέπει να πράττει όπως πράττει το Κ.Κ., πρέπει να συμπλέει με το Κ.Κ. ή να ψηφίζει το Κ.Κ. Με άλλα λόγια, ό,τι το Κ.Κ. απαιτεί είναι ότι ο διανοούμενος θα αποτελεί μεσάζοντα ο οποίος θα μεταδίδει τα διανοητικά, ηθικά και πολιτικά επιβεβλημένα καθήκοντα των οποίων το κόμμα θα κάνει ευθεία χρήση».

Η στάση του διανοούμενου που εγκρίνει ο **Foucault** είναι εκείνη που συνίσταται στην πρόκληση συνεπειών αλήθειας οι οποίες θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε μια πιθανή μάχη, η οποία θα διεξαγόταν από εκείνους οι οποίοι θα ήθελαν να την εξαπολύσουν, με μορφές που μένει να βρεθούν και με οργανώσεις που πρέπει να προσδιοριστούν. «Οι άνθρωποι του Κ.Κ. σαφώς δεν μιλούν γι’ αυτή την ελευθερία [...]».

Για το Κ.Κ. ο αληθινός διανοούμενος είναι εκείνος που καθησυχάζει την πραγματικότητα, εξηγώντας πώς θα έπρεπε να είναι, αυτός που λέει πώς θα πρέπει να είναι η κατάσταση την ημέρα που όλοι θα συμπεριφέρονται όπως το Κ.Κ. κάνει. «Είναι μια θέση ακριβώς αντίθετη της δικής μου, τονίζει ο **Foucault** ‘ και είναι με αυτή την έννοια που δεν με συγχωρούν». Καταλαβαίνουν πραγματικά τι είναι αυτό που κάνω, αλλά δεν κατανοούν αυτά που λεω, παρατηρεί ο **Foucault**. Το πρόβλημά τους είναι να αποκρύψουν αυτό που κάνω, να το καταδικάσουν και ως εκ τούτου να εμποδίσουν τους ανθρώπους να το αποδεχθούν ή να κάνουν κάτι ανάλογο ‘ «αποστολή τους είναι να καταστήσουν ό,τι κάνω μη-αποδεκτό», γι’ αυτό εφόσον δεν μπορούν να πουν “αυτό που κάνει είναι απορριπτό” λένε: “ό,τι λέει είναι εσφαλμένο (*false*)”. Αλλά προκειμένου να πουν κάτι

³⁴ “Clarifications on the Question of Power”, *Foucault Live*, σελ. 260.

³⁵ “Clarifications on the Question of Power”, *Foucault Live*, σελ. 261.

³⁶ “Clarifications on the Question of Power”, *Foucault Live*, σελ. 262.

τέτοιο είναι υποχρεωμένοι τονίζει ο **Foucault** να πουν ψέματα «και να με κάνουν να “λεω” ό,τι στην πραγματικότητα δεν λεω...».

11.4.1 Άρνηση της Πολιτικής;

Μια κατηγορία που έχει απευθυνθεί στον **Foucault** είναι, όπως είδαμε ήδη, πως αφήνει την εξουσία “αδιαφοροποίητη” και “πανταχού παρούσα”. Απαντά λοιπόν: «αναλύω πάντοτε φαινόμενα επακριβώς προσδιορισμένα και τοπικού χαρακτήρα». Για παράδειγμα, σχηματισμός των πειθαρχικών Συστημάτων στην Ευρώπη του 18^{ου} αιώνα, ανάμεσα στο 1760 και το 1840 (Επιτήρηση και Τιμωρία) – δεν σημαίνει αυτό ότι ο δυτικός πολιτισμός είναι στο σύνολό του “πειθαρχικός”... «Προσπαθώ να εξηγήσω γιατί και πώς αυτά τα Συστήματα γεννήθηκαν αυτή την εποχή σε εκείνη τη χώρα ως απάντηση σε αυτές τις ανάγκες. Δεν μιλάω για κοινωνίες που δεν έχουν χρονικό προσδιορισμό και γεωγραφική τοποθέτηση». ³⁷ Στον 18^ο αιώνα δεν υπάρχουν ασφαλώς “ολοκληρωτικά” καθεστώτα με τη σύγχρονη έννοια του όρου. Οι μελέτες του θεωρήθηκαν ενίοτε ως κατά βάθος “επίκαιρες”, εν τούτοις πρόκειται για «ιστορικά προβλήματα που αφορούν μια καθορισμένη εποχή». ³⁸ Από την άλλη πλευρά οι τεχνικές εξουσίας δύνανται να μεταφερθούν στην πορεία της ιστορίας, «η ιστορία τους είναι σχετικά αυτόνομη σε σχέση με τις οικονομικές διαδικασίες που αναπτύσσονται». ³⁹

Με δεδομένο ότι δεν είναι δυνατόν να δίνουμε “άφεση αμαρτιών” σε ένα πολιτικό καθεστώς για ό,τι στην πραγματικότητα κάνει, εν ονόματι των αρχών που υποτίθεται ότι το διαπνέουν, δεν θα έπρεπε να ερευνήσουμε και να εξηγήσουμε γιατί η δημοκρατία, ή ένας ορισμένος φιλελευθερισμός, τελειοποίησε κάποιες συγκεκριμένες τελειώς καταναγκαστικές τεχνικές; Το ότι τις τεχνικές αυτές οικειοποιήθηκαν καθεστώτα ολοκληρωτικού τύπου για να τις χρησιμοποιήσουν με το δικό τους τρόπο ασφαλώς «δεν μας οδηγεί στο να απαλείψουμε τις μεταξύ τους διαφορές». Ως διανοούμενος λει ο **Foucault** «δεν θέλω να προφητεύω ή να παριστάνω τον ηθικολόγο λέγοντας ότι οι δυτικές χώρες είναι “καλύτερες” από τις ανατολικές» κλπ. Εμείς πρέπει να περιγράψουμε τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ένα καθεστώς, σε τι πραγματικά συνίσταται, έτσι ώστε να αποφευχθούν μια σειρά χειρισμών και εξαπατήσεων. Όντας ‘ενήλικοι’ πλέον, πολιτικά και ηθικά, οι άνθρωποι θα διαλέξουν, ατομικά και συλλογικά, την επιλογή θα πρέπει να την κάνουν αυτοί. ⁴⁰

Σύμφωνα με κάποιους επικριτές ο φουκωϊκός ριζοσπαστισμός αποτυγχάνει να υποδείξει έναν άλλο δρόμο πέρα από την καθαρή “άρνηση της πολιτικής” ‘εάν υπάρχει ένας σχετικός (ηθικός) υπαινιγμός, αυτός είναι μια “προτροπή να μην μπούμε στο παιχνίδι”, ασκώντας παράλληλα οξεία κριτική η οποία εν τούτοις φαίνεται καταδικασμένη να παραμένει (λένε) “περιθωριακή”. Η έλλειψη κάποιου συγκεκριμένου σχεδίου και μιας τεχνικής για τον ανταγωνισμό δείχνει να είναι το αντίτιμο για τη “ριζική άρνηση των κανόνων του παιχνιδιού”. ⁴¹

Στους λεγόμενους “Νέους Φιλοσόφους” αποδίδεται επίσης “άρνηση της πολιτικής”. Ο **Foucault** αρνείται πως δική του θέση είναι «ότι τα πράγματα δεν πρόκειται ποτέ να αλλάξουν», ότι «είμαστε παγιδευμένοι»: αντιθέτως, διευκρινίζει ο ίδιος, «προσπαθώ να κάνω τις πιο ακριβείς και διαφορικές αναλύσεις προκειμένου να δείξω πώς τα πράγματα αλλάζουν, μετασχηματίζονται, μετατοπίζονται κλπ.». «Τίποτε δεν μου είναι πιο ξένο από την ιδέα ενός “Κυρίου” που επιβάλλει τον δικό του Νόμο», αντίθετα «εντοπίζω τους μηχανισμούς πραγματικής άσκησης εξουσίας. Και το κάνω, συνεχίζει ο **Foucault**, επειδή αυτοί που ενέχονται σε αυτές τις σχέσεις εξουσίας μπορούν με τη δράση τους την αντίσταση και την ανυπακοή τους, να τους ξεφύγουν, να τις μετασχηματίσουν, με δυο λόγια να πάψουν να είναι υποταγμένοι. Το γεγονός ότι δεν λεω τι πρέπει να κάνει ο καθένας δεν σημαίνει ότι πιστεύω πως δεν είναι δυνατό να γίνει τίποτα. Τουναντίον, πιστεύω ότι υπάρχουν χιλιάδες πράγματα να γίνουν, να επινοηθούν, να σφυρηλατηθούν από εκείνους που αναγνωρίζοντας τις σχέσεις εξουσίας στις οποίες εμπλέκονται πήραν την απόφαση να τους αντισταθούν ή να διαφύγουν». Από αυτή την άποψη συμπεραίνει ο **Foucault** «όλες μου οι έρευνες εδράζονται σε μια προκείμενη απόλυτου οπτιμισμού». Δεν πραγματοποιώ τις

³⁷ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 168.

³⁸ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 169.

³⁹ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 170.

⁴⁰ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 172.

⁴¹ Κάτι τέτοιο σημαίνει πως το ζήτημα της “απελευθέρωσης” ανάγεται σε κριτήρια οριοθέτησης τοπικών ζωνών αυτονομίας;

αναλύσεις μου για να πω “είστε παγιδευμένοι” διευκρινίζει ‘ «λεω συγκεκριμένα πράγματα και μόνο στο βαθμό που πιστεύω ότι είναι ικανά να επιτρέψουν τον μετασχηματισμό της πραγματικότητας».⁴²

Ο οπτιμισμός μου, λει αλλού ο **Foucault**, συνίσταται μάλλον στο ότι πιστεύω πως «πολλά πράγματα μπορούν να αλλάξουν, εύθραυστα όπως είναι, περισσότερο συνδεδεμένα με συνθήκες παρά αναγκαιότητες, περισσότερο αυθαίρετα παρά αυτονόητα, περισσότερο θέμα περίπλοκων, αλλά πάντως πρόσκαιρων, ιστορικών περιστάσεων παρά συνδεδεμένα με αναπόφευκτες ανθρωπολογικές σταθερές...».⁴³

11.5 ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ “ΚΟΜΜΑ” – Η ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Η οργάνωση που ονομάστηκε “Κομμουνιστικό Κόμμα” υπήρξε σύμφωνα με τον **Foucault** ένα καθοριστικό γεγονός, πρόκειται για μια οργάνωση χωρίς ιστορικό προηγούμενο η οποία «δεν μπορεί να συγκριθεί με τίποτα παρεμφερές». Δεν πρόκειται απλώς για μια ομάδα ατόμων τα οποία συμερίζονται την ίδια άποψη και μετέχουν στον ίδιο αγώνα για έναν κοινό σκοπό, πρόκειται για μια περισσότερο σύνθετη οργάνωση: μας φέρνει στο μυαλό «μια μοναστική τάξη». Οι συζητήσεις για τη φύση και το ρόλο του Κομμουνιστικού Κόμματος δεν σταμάτησαν ποτέ ‘ η πολεμική βασίζεται σε αυτό που διαφοροποιεί τη Rosa Luxemburg από τον Lenin. Εάν ακολουθήσουμε την έννοια του λενινιστικού κόμματος, τότε το κόμμα είναι μια οργάνωση χάρη στην οποία το προλεταριάτο αποκτά ταξική συνείδηση. Μέσα από το Κ. Κόμμα οι ατομικές βουλήσεις μετατρέπονται σε, μία ενιαία μονολιθική, συλλογική βούληση. Με τον μετασχηματισμό αυτό το Κ. Κόμμα συγκροτεί εν τέλει μια τάξη σε υποκείμενο, τη μετατρέπει σε ένα είδος ατομικού υποκειμένου. Το προλεταριάτο υπάρχει επομένως επειδή υπάρχει το Κόμμα, με τη μεσολάβησή του. Δηλαδή, το Κόμμα είναι η συνείδηση του προλεταριάτου και ταυτόχρονα η συνθήκη ύπαρξής του.⁴⁴

Το Κόμμα όπως είναι γνωστό λειτουργεί με βάση μια διαστρωματωμένη ιεραρχία ‘ είναι μια σταθερή ιεραρχημένη τάξη που αποκλείει οτιδήποτε αιρετικό αποκλίνει. Με την αποπομπή των “αιρετικών” το Κόμμα επιδιώκει να “ενώσει” τις ατομικές βουλήσεις σε μια μονολιθική βούληση – «η τελευταία ήταν ακριβώς η γραφειοκρατική βούληση των καθοδηγητών» λει ο **Foucault**. Το Κόμμα θα μπορεί πάντα να δικαιολογεί τις πράξεις του, όποια και εάν είναι η κατάσταση θα επικαλεστεί «την θεωρία του Marx δίκην μοναδικής αλήθειας». Ως μοναδική αυθεντία ο Marx επιτρέπει έτσι στο Κόμμα να αντλεί το ορθολογικό θεμέλιο των ενεργειών του από αυτόν. Οι πολλαπλές βουλήσεις αφομοιώνονται λοιπόν στη βούληση του Κόμματος και αυτή με τη σειρά της φορά τη μάσκα ενός ορθολογικού υπολογισμού σύμφωνα με μια θεωρία η οποία επέχει θέσης αλήθειας.⁴⁵ Σήμερα αυτές οι πολλαπλές βουλήσεις αρχίζουν να αναβλύζουν στη ρωγμή της ηγεμονίας που είχε εξασφαλίσει η παραδοσιακή αριστερά.

Στην περίοδο μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η ιδέα μιας αριστεράς που χαρακτηρίζεται από μια ελεύθερη ηθική αποδοχή επρόκειτο να περάσει δύσκολες στιγμές, παρατηρεί ο **Foucault**. Έχοντας ως διαπιστευτήρια τις εμπειρίες της Αντίστασης, υποστηριζόμενο από την Σοβιετική Ένωση και το “σοσιαλιστικό στρατόπεδο” και διατηρώντας το δόγμα του, το Κομμουνιστικό Κόμμα πάσχιζε για μια τριπλή νομιμοποίηση: ιστορική, πολιτική και θεωρητική. «Το Κόμμα θέσπισε τον νόμο για οτιδήποτε αξίωνε να ανήκει στα αριστερά, είτε υποτάσσοντάς το στο δικό του νόμο, είτε θέτοντάς το εκτός νόμου. Το Κόμμα μαγνήτισε το πολιτικό πεδίο, προσανατολίζοντας τα ρινίσματα που βρίσκονταν τοποθετημένα στην δική του γειτονιά, επιβάλλοντας μια κατεύθυνση πάνω τους ‘ κάποιος ήταν είτε υπέρ είτε κατά, ένας σύμμαχος ή ένας εχθρός».⁴⁶ Khrushchev, Βουδαπέστη: οι πολιτικές δικαιολογίες θρυμματίζονται. Απο-σταλινοποίηση, “κρίση του μαρξισμού”: η θεωρητική νομιμοποίηση εξασθενίζει. Η αντίθεση στον πόλεμο στην Αλγερία θα αποτελέσει ιστορικό σημείο

⁴² Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 174.

⁴³ “Practicing Criticism”. Interview with D. Eribon, *Liberation* 1981. Βρίσκεται στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988, σελ. 156. (...είμαστε πολύ πιο πρόσφατοι (recent) απ’ ότι νομίζουμε).

⁴⁴ *Umi*, 07-1978. “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου”, σελ. 214.

⁴⁵ *Umi*, 07-1978. “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου”, σελ. 215.

⁴⁶ “For an Ethic of Discomfort”, βρίσκεται στο *M. Foucault: Essential Works 1954-1984*, vol.3 *Power*, J.D. Faubion [ed.], Penguin Books 2002.

συνάντησης απ' όπου το Κόμμα θα είναι αξιοπρόσεκτα απόν. «Όχι πια νόμος στην Αριστερά: η αριστερά μπορούσε να αναδυθεί», λειο ο **Foucault**.

Είναι η εποχή που ο κόσμος της αριστεράς θα περάσει μια σημαντική κρίση ανίχνευσης μιας “ταυτότητας” εκ νέου. «*Τα άτομα όλο και λιγότερο θα τοποθετούν τον εαυτό τους σε συσχέτιση με τις μεγάλες γαιωδαισιακές της ιστορίας: καπιταλισμός, μπουρζουαζία, ιμπεριαλισμός, σοσιαλισμός, προλεταριάτο. Βαθμιαία σταματούν να ακολουθούν τις “λογικές” και “ιστορικές” συνέπειες των επιλογών στα όρια του απαράδεκτου και ανυπόφορου. Ο ηρωισμός της πολιτικής ταυτότητας βρισκόταν στη δόξα του. Ο καθένας ρωτά ποιος είναι, στιγμή τη στιγμή, σε σχέση με τα προβλήματα με τα οποία καταπιάνεται: πώς να λάβει μέρος και να πάρει θέση χωρίς να εξεπατηθεί. Εμπειρία μάλλον παρά δέσμευση*».

Κατά δεύτερον, την εποχή αυτή αυτά που προβληματίζουν την αριστερά στη Γαλλία είναι τα επαναστατικά κινήματα στον Τρίτο κόσμο, η Μέση Ανατολή, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Σοβιετικής Ένωσης, η αποαποικιοποίηση. Τρίτο σημείο: λίγοι ήταν εκείνοι που μπορούσαν να ευθυγραμμιστούν με τον ίδιο τον εαυτό τους, να ισχυριστούν χωρίς δισταγμό “αυτό ήταν κάτι το οποίο επιδίωκα” ‘ οι ταυτότητες δηλαδή οροθετούνταν από τροχιές. Τέταρτον: από αυτές τις διεσπαρμένες εμπειρίες, οι οποίες φαίνονταν να επισυμβαίνουν στο όνομα ιδεωδών λίγο έως πολύ κοινών, εργαζόμενοι σε παρόμοιου τύπου οργανισμούς και με κοινό διαπολιτισμικό λεξιλόγιο, «*κανένας παγκόσμιος τρόπος σκέψης δεν έλαβε σχήμα*». Βιώνουμε μια παγκοσμιοποίηση των οικονομικών ή πολιτικών χειρισμών, «*αλλά όχι μια παγκοσμιοποίηση της πολιτικής συνείδησης*».

Μέχρι τα χρόνια αυτά η συνείδηση της αριστεράς δομείται με βάση το ερώτημα της “επανάστασης” – η ιστορία κυριαρχείται από την επανάσταση. Εν τέλει, «*από τον τρίτο κόσμο όπου δεν είχε λάβει χώρα, κατέστη αναγκαία για αυτή την επανάσταση να επιστρέψει σε εμάς στην ισχυρή μορφή της καθαρής βίας, προκειμένου γι’ αυτήν να χάσει το βουβό αυταπόδεικτο το οποίο πάντοτε την έθετε υπεράνω της ιστορίας*».

Ο **Foucault** επισημαίνει αυτό το οποίο θεωρεί ότι φέρνει στο φως το βιβλίο του Jean Daniel: «*δεκαετίες εμπειρίας μας οδήγησαν “να μην έχουμε εμπιστοσύνη σε καμία επανάσταση” ακόμη και εάν κάποιος μπορεί “να καταλάβει κάθε εξέγερση”*». Εγκαταλείποντας ωστόσο την κενή μορφή μιας παγκόσμιας επανάστασης πρέπει εάν θέλουμε να αποφύγουμε μια ολοκληρωτική κατήλωση, να επιδιώξουμε τη ρήξη με τον συντηρητισμό. Τα δύο πράγματα τα οποία δείχνει το βιβλίο είναι καταρχήν ότι μια “φανερή αλήθεια” εξαφανίζεται από τον ορίζοντα, όχι όταν αντικαθίσταται από κάποια άλλη περισσότερο ακμαία, αλλά όταν κάποιος αρχίζει να διερευνά εις βάθος τις ιδιαίτερες συνθήκες που την έκαναν να φαίνεται προφανής: οι οικειότητες που της χρησίμευσαν ως στήριγμα, οι σκοτεινές ζώνες που προκάλεσαν την διαυγεία της, και όλα εκείνα τα μακρινά πράγματα που υπόγεια την υποστήριζαν και την καθιστούσαν “αυτονόητη”.

Και έπειτα, δεύτερον, η νέα φανερή αλήθεια είναι πάντοτε μέρος μιας ιδέας που βρισκόταν στο πίσω μέρος του μυαλού μας ‘ σου επιτρέπει να δεις ξανά κάτι το οποίο δεν έχασες ποτέ ολοκληρωτικά από τη θέασή σου.⁴⁷ Πρέπει να είμαστε επομένως ιδιαίτερα προσεκτικοί στο ότι οτιδήποτε εκλαμβάνεται από κάποιον ως προφανές: κάθε βεβαιότητα καθίσταται ασφαλής μόνο μέσω της αρωγής ενός εδάφους το οποίο είναι πάντοτε ανεξερευνήτο.

Πρόκειται για μια “ηθική της άγρυπνης μαρτυρίας” που δεν αποκλείει μια αυστηρή οικονομία του Σωστού και του Λάθους.⁴⁸

11.5.1 Η Μοναχική Όψη των Αγώνων

Δεν μπορεί κάποιος να μην συμφωνήσει με τα λόγια του **Foucault**: υπάρχει μια ιδιαίτερα «*σκοτεινή και μοναχική χροιά την οποία κατ’ ανάγκην έχουν οι αγώνες*». Για ποιο λόγο αυτή έχει θιχτεί ελάχιστα στις αναλύσεις μας; Ο πρώτος λόγος, είναι ότι ο στόχος των αγώνων επισκιάζεται πάντοτε από την «*προφητεία*», οι μοναχικές πλευρές ενταφιάζονται κάτω από το βάρος της τελευταίας. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι το Κόμμα, αυθεντικός κάτοχος της αλήθειας και του αγώνα, επισκίαζε την ζοφερή «*ομιχλώδη πλευρά των ανθρώπινων δράσεων*» ή τις «*ζώνες της σκοτεινής θλίψης*». Ίσως τα μόνα έργα που αναφέρθηκαν σε όλα αυτά τα σκιώδη,

⁴⁷ Αδύνατον, παρατηρεί ο **Foucault** να μην σκεφθεί κανείς διαβάζοντας αυτές τις σελίδες, τον Merleau-Ponty: ποτέ να μην συγκατατεθείς να αισθάνεσαι πλήρως άνετος με τις ίδιες τις προϋποθέσεις σου. Μπορούμε πάνω σ’ αυτό να θυμηθούμε και μια ανάλογη παρατήρηση που έκανε κάποια στιγμή ο P. Bourdieu.

⁴⁸ “For an Ethic of Discomfort”, στο **M. Foucault: Essential Works 1954-1984**, vol.3 Power, 2002.

ήταν λογοτεχνικά και όχι θεωρητικά κείμενα. «[...] στο επίπεδο της θεωρίας, δεν έχουμε καταφέρει να εξηγήσουμε αυτή τη ζοφερή και μοναχική πλευρά των αγώνων».

Ανεξάρτητα από το θέμα για τις διαφορές φιλοσοφίας και λογοτεχνίας, «πρέπει να γκρεμίσουμε την ιδέα ότι η φιλοσοφία είναι η μόνη κανονιστική σκέψη. Πρέπει να αντηχήσουν οι φωνές ενός ανυπολόγιστου αριθμού ομιλούντων υποκειμένων, πρέπει να δοθεί ο λόγος σε μια απειράριθμη εμπειρία. Δεν πρέπει το ομιλούν υποκείμενο να είναι πάντα το ίδιο. Δεν πρέπει να αντηχούν μόνο οι κανονιστικές λέξεις της φιλοσοφίας. Πρέπει να ακουστούν όλων των ειδών οι εμπειρίες, να ακούσουμε με προσοχή τους αφασικούς, τους αποκλεισμένους, τους ετοιμοθάνατους. Γιατί εμείς είμαστε απ' έξω, ενώ αυτοί έρχονται αντιμέτωποι με την ζοφερή και μοναχική όψη των αγώνων».⁴⁹

11.5.2 Πολιτικά Κόμματα και Προβλήματα...

Δεν είναι λοιπόν η εξουσία είναι κάτι το οποίο μπορεί να εξηγήσει τα πάντα - η εξουσία είναι αυτό που πρέπει να εξηγηθεί. Ποιος όμως είναι σε θέση να το κάνει αυτό; Κανένα θεωρητικό Σύστημα (είτε φιλοσοφία της ιστορίας, είτε γενική θεωρία της κοινωνίας) δεν εξηγεί επαρκώς τα γεγονότα εξουσίας, τους μηχανισμούς τους, την κατηγορία εμπειρικών πραγμάτων που είναι οι σχέσεις εξουσίας.

Ο **Foucault** δέχεται ότι τα προβλήματα που θέτει «αφορούν πάντα ζητήματα ειδικά και τοπικής εμβέλειας». Για να τεθούν τα προβλήματα με αυστηρό τρόπο πρέπει να τα αναζητήσουμε στις πιο ιδιότυπες και πλέον συγκεκριμένες μορφές τους. «Καμία από τις μεγάλες θεωρίες που έχουν ως αντικείμενο την κοινωνία δεν είναι αρκετά πειστική»⁵⁰ ‘ ο διανοούμενος δεν μπορεί με βάση μόνο τις θεωρητικές, ακαδημαϊκές του μελέτες να προσεγγίσει τα προβλήματα που αφορούν την κοινωνία – πρέπει να ακούσει τα προβλήματα των άμεσα εμπλεκόμενων και να εργαστεί μαζί τους.

Τα προβλήματα είναι απαραίτητο να τίθενται με όρους τοπικούς «για θεωρητικούς και πολιτικούς λόγους» ωστόσο επιμένει ο **Foucault** αυτό δεν σημαίνει πως δεν είναι “γενικά” προβλήματα: με ποιον τρόπο η κοινωνία ορίζει τη σχέση της με την τρέλα και πώς στοχάζεται τον εαυτό της ως λελογισμένη οντότητα; Πώς συγκροτεί την ορθολογικότητά της; Πώς διαχωρίζει το νόμιμο από το μη νόμιμο; Με ποιον τρόπο παραχωρεί εξουσία στον “ορθό λόγο”; «Εν τέλει, η κυριαρχία του ορθού λόγου δεν είναι εξίσου γενική ως ερώτηση όπως αυτή για την κυριαρχία της αστικής τάξης;»⁵¹ Πώς να αναλύσουμε την εξουσία που ασκεί ο “ορθός λόγος” επί του “μη-ορθού λόγου”; «Τα προβλήματα που θέτω δεν είναι λιγότερο γενικά από εκείνα που θέτουν συνήθως τα πολιτικά κόμματα [...]».⁵² Ωστόσο, οι μεγάλοι θεωρητικο-πολιτικοί μηχανισμοί που καθορίζουν τα κριτήρια συναίνεσης στην κοινωνία υπογραμμίζει ο **Foucault**, είτε σιώπησαν είτε τα αποκήρυξαν ιδεολογικά...⁵³

Τι απαντά ο **Foucault** στην παρατήρηση πως δεν λέει ποιες μπορεί να είναι οι συγκεκριμένες λύσεις - πως ο ίδιος, σε αντίθεση με τα πολιτικά κόμματα, “δεν έχει προτάσεις”; «Απαντώ ως εξής: για λόγους οι οποίοι άπτονται ουσιαστικά των πολιτικών μου επιλογών, με την ευρεία έννοια, δεν πρόκειται σε καμία περίπτωση να παίξω το ρόλο εκείνου ο οποίος υπαγορεύει λύσεις. Θεωρώ ότι ο ρόλος του διανοούμενου σήμερα δεν είναι να εκδίδει διατάγματα, να προτείνει λύσεις ή να λει προφητείες», τονίζει ο **Foucault**, διότι έτσι συμβάλει στην εδραίωση μιας κατάστασης εξουσίας η οποία θα έπρεπε να υποβληθεί σε κριτική. Πολλοί διανοούμενοι αντιθέτως, παίζουν το ρόλο ενός «alter ego, αντίγραφου και ταυτόχρονα ενός άλλοθι του πολιτικού κόμματος».⁵⁴

⁴⁹ Umi, 07-1978. “Μεθοδολογία για την Γνώση του Κόσμου”, σελ. 216-217.

⁵⁰ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 151.

⁵¹ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 153.

⁵² Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 154. Η παραγωγή, άσκηση και συσσώρευση της γνώσης δεν μπορεί να διαχωριστεί από μηχανισμούς εξουσίας. Ένα από τα ουσιαστικά αξιώματα του πολιτισμού μας υπήρξε η παραδοχή ότι η ανάπτυξη της γνώσης αποτελεί “εγγύηση απελευθέρωσης της ανθρωπότητας”. Όπως ωστόσο επεσήμανε και η Σχολή της Φρανκφούρτης ο σχηματισμός μεγάλων Συστημάτων γνώσης έχει επίσης λειτουργίες και αποτελέσματα υποδούλωσης και κυριαρχίας. Πρόκειται για γενικά προβλήματα εξαιρετικής σημασίας τα οποία δεν είναι δυνατόν βέβαια να θεωρηθούν περιθωριακά, τοπικά ή “αιτίες αντιπερισπασμού” επειδή απλώς δεν περνούν από το φίλτρο γενικοτήτων τις οποίες αποδέχονται και κωδικοποιούν τα πολιτικά κόμματα. (*Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 166).

⁵³ Η αντίδραση του Κ.Κ.Γ. (P.C.F.) στην έρευνα για τις φυλακές; Μια τοπική εφημερίδα των προαστίων λει ο **Foucault** «[...] αναρωτήθηκε γιατί εμείς που ερευνούσαμε δεν είχαμε ακόμη μπει στη φυλακή», και μάλιστα ρωτούσε «τι σχέση μπορεί να είχαμε με την αστυνομία, δεδομένου ότι μας ανεχόταν»;...! (*Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 155).

⁵⁴ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 157-158. Αναφέρει ο **Foucault** σε μια άλλη συζήτηση: «Τα πολιτικά κόμματα δεν δημιούργησαν τίποτε το ενδιαφέρον [...]. Μπορούμε μάλιστα να αναρωτηθούμε μήπως τα κόμματα αποτελούν την πιο στείρωτική πολιτική εφεύρεση από τον 19^ο αιώνα και μετά». Michel **Foucault**: *Ο μεγάλος εγκλεισμός -Το πείραμα*

Ρόλος μου λει ο **Foucault** «είναι να θέτω τα προβλήματα με τρόπο αποτελεσματικό», με τη μεγαλύτερη δυνατή αυστηρότητα, συνθετότητα και δυσκολία ‘ για να “λυθούν” προβλήματα τόσο περίπλοκα όπως το έγκλημα, η τρέλα ή το σεξ χρειάζεται εργασία «σε επίπεδο βάσης» μαζί με τα εμπλεκόμενα πρόσωπα, «αποκαθιστώντας το δικαίωμά τους στο λόγο». «Προσέχω πολύ να μην δίνω διαταγές», παρουσιάζονται τα προβλήματα μέσα σε όλη τους την πολυπλοκότητα έτσι ώστε να αναγκάζονται οι «προφήτες και νομοθέτες» όλοι αυτοί που «μιλούν εν ονόματι των άλλων και επάνω από τους άλλους» να σιωπήσουν...Ζητούμενο είναι να βρεθούν, αν όχι λύσεις έστω να τροποποιηθούν τα δεδομένα του εκάστοτε προβλήματος. Επιθυμία: να συμμετάσχει κανείς σε αυτό το «κοινωνικό εγχείρημα» χωρίς να εξουσιοδοτείται κάποιος ειδικός.

«Κοντολογίς, είναι αναγκαίο να τελειώνουμε με τους εκπροσώπους».⁵⁵

11.6 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ “ΑΔΥΝΑΜΟΥ ΚΡΙΚΟΥ”

Για τον **Foucault**, είναι απαραίτητο να διακρίνουμε, μεταξύ της κριτικής του ρεφορμισμού ως πολιτικής πράξης, και της κριτικής μιας πολιτικής πράξης επί τη βάσει της πιθανότητας να επιφέρει μεταρρυθμιστικά αποτελέσματα. Η δεύτερη μορφή κριτικής ισοδυναμεί με το εξής εγχείρημα: οσοδήποτε ριζοσπαστικές και εάν είναι οι προθέσεις, εάν η πράξη είναι περιορισμένη τοπικά και ο αντικειμενικός σκοπός απομονωμένος, τότε σε αυτό το συγκεκριμένο σημείο ο εχθρός θα αποδειχθεί ικανός να επιληφθεί της κατάστασης, ακόμη και να υποχωρήσει εάν είναι απαραίτητο, χωρίς σε καμία περίπτωση να διακινδυνεύσει τη συνολική του θέση- ακόμη καλύτερα, αυτό θα του επιτρέψει να εντοπίσει τις θέσεις που χρίζουν μετασχηματισμού.⁵⁶

Ο **Foucault** υποστηρίζει ότι αυτού του είδους η κριτική στηρίζεται πάνω σε δύο λάθη: Πρώτον, υφίσταται μια παρανόηση σχετικά με την στρατηγική μορφή την οποία παίρνει η εξέλιξη της μάχης. Εάν κάποιος δεχθεί ότι ο τύπος – ταυτόχρονα γενικός και συγκεκριμένος - της πάλης είναι η αντίφαση, τότε οτιδήποτε επιτρέπει στην αντίφαση να εντοπισθεί ή/ και περιοριστεί θα λάβει το χαρακτήρα τροχοπέδης. Ωστόσο το πρόβλημα, σύμφωνα με τον **Foucault**, είναι ακριβώς εάν η λογική της αντίφασης μπορεί στην πραγματικότητα να εξυπηρετήσει ωςάν αρχή καταληπτότητας και κανόνας της πράξης στον πολιτικό αγώνα.

Εδώ συναντάμε μια βαρυσήμαντη πολιτική ερώτηση: πώς οδηγηθήκαμε, ήδη από τον 19^ο αιώνα, να διαλύουμε τα ιδιαίτερα προβλήματα πάλης και στρατηγικής μέσα στη λογική της αντίφασης; Για τον **Foucault** οφείλουμε να σκεφθούμε την πάλη και τις μορφές της, τους στόχους, τα μέσα και τις διεργασίες με όρους μια λογικής ελεύθερης από τους στείρους περιορισμούς της διαλεκτικής. Προκειμένου να σκεφθεί τον κοινωνικό δεσμό, αστική πολιτική σκέψη του 18^{ου} αιώνα υιοθέτησε τον νομικό τύπο του συμβολαίου. Προκειμένου να αντιληφθεί η «επαναστατική» σκέψη του 19^{ου} αιώνα την πάλη, ενστερνίστηκε τη λογική μορφή της αντίφασης. «*Η τελευταία, χωρίς αμφιβολία, δεν είναι περισσότερο έγκυρη από την προηγούμενη*».

Η φοβία με την μεταρρυθμιστική απάντηση του αντίπαλου συνδέεται και με ένα δεύτερο λάθος στη συλλογιστική αυτή το οποίο αφορά το προνόμιο που έχει αποδοθεί σε αυτό που χαρακτηρίζεται επισήμως ως «θεωρία» του αδύναμου κρίκου: μια τοπική επίθεση νομιμοποιείται και έχει σημασία μόνο στην περίπτωση που κατευθύνεται σε ένα στοιχείο το οποίο, εάν σπάσει, θα επιτρέψει την ολική ρήξη της αλυσίδας. Δηλαδή η τοπική πράξη πρέπει να επιλεγεί να είναι τέτοια που θα δράσει ριζοσπαστικά στην ολότητα.

Γιατί αυτή η λενινιστική θέση είχε τόσο μεγάλη επιτυχία στον 20^ο αιώνα; Γιατί ανεγέρθηκε σε θεωρία;

Για τον **Foucault** δεν πρόκειται στην πραγματικότητα για μια καθαρά διαλεκτική, αλλά για μια στρατηγική εισήγηση. Η τελευταία συνδέθηκε με τη διαλεκτική διότι εξέφραζε την πιθανότητα για μια τοπική κατάσταση να εκληφθεί ως η αντίφαση του όλου. Και είναι στο όνομα αυτής της θέσης που κάθε τοπική πράξη τρομοκρατείται με το ακόλουθο δίλημμα: ή επιτίθεσαι σε τοπικό επίπεδο, αλλά όντας σίγουρος ότι πρόκειται για τον πιο αδύναμο κρίκο, αυτόν του οποίου η ρήξη θα προκαλέσει την κατεδάφιση ολόκληρης της δομής, ή

της ομάδας πληροφόρησης για τις φυλακές, εκδ. Μαύρη Λίστα, Αθήνα 1999, σελ. 126. (“Interview de Michel **Foucault**”, Απρίλιος 1984, *Dits et écrits 1954-1988*, том. IV: 1980-1988, βλπ. σελ. 688-696).

⁵⁵ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 159-160. Ας σημειώσουμε εδώ: ο **Foucault** συμμετείχε το 1977 σε ένα forum για “την αριστερά, τον πειραματισμό και την κοινωνική αλλαγή” το οποίο οργανώθηκε από το *Faire* και το *Le Nouvel Observateur*. Εκεί, σε ένα πλαίσιο συζητήσεων γύρω από ζητήματα της καθημερινής ζωής κλπ., απορρίπτοντας τη στρατηγική των κομμάτων, εξέφρασε ρητά το ενδιαφέρον του για τους ανθρώπους «που εγείρουν νέα ερωτήματα». Ο **Foucault** έλαβε μέρος πιο συγκεκριμένα στο workshop: “*medicine de quartier*”. (“Une mobilisation culturelle”, *Le Nouvel Observateur* 12-18/09/1977, *Dits et Ecrits* 3, pp.329-330).

⁵⁶ M. **Foucault**: *Power and Strategies*, στο *Power/ Knowledge Selected Interviews and Other Writings*, editor C. Gordon, The Harvester Press 1980, βλπ. γενικά σελ.134 έως 145.

αλλιώς, εφόσον το οικοδόμημα δεν καταρρέει, τότε ο κρίκος δεν ήταν ο σωστός, ο αντίπαλος χρειαζόταν απλώς να επανασυνταχθεί και η μεταρρύθμιση θα επαν-απορροφήσει την επίθεσή σου.

Ο **Foucault** αποδίδει αυτόν τον εκφοβισμό με το φόβητρο της μεταρρύθμισης στην έλλειψη κατάλληλης στρατηγικής ανάλυσης της πολιτικής πάλης.

Ο ρόλος της θεωρίας σήμερα δεν είναι να δώσει σχήμα σε μια καθολική συστηματική θεωρία η οποία θα επιλαμβάνεται των πάντων, αλλά να αναλύσει την «ιδιαιτερότητα» των μηχανισμών της εξουσίας, να εντοπίσει τις συνδέσεις και τις προεκτάσεις, να οικοδομήσει μια «στρατηγική γνώση» (*savoir*). Η έννοια της θεωρίας ως εργαλείου σημαίνει, πρώτον, μια θεωρία δομημένη όχι ως «σύστημα» αλλά ως όργανο, ως μια λογική της ιδιαιτερότητας των σχέσεων εξουσίας και των αγώνων γύρω από αυτές, και δεύτερον, ότι αυτή η έρευνα μπορεί να διεξαχθεί μόνο στη βάση ενός (αναγκαία ιστορικού σε πλευρές του) στοχασμού πάνω στις δεδομένες καταστάσεις.

11.7 ΜΟΡΦΕΣ ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

11.7.1 Σχολή Φρανκφούρτης: Ανθρωπισμός Μαρξιστικού Τύπου;

Έπειτα από την αποπομπή των μελών της σχολής της Φρανκφούρτης από τα γερμανικά Πανεπιστήμια από τους Ναζί, κάποιοι από αυτούς εργάστηκαν στο Παρίσι, ωστόσο οι μελέτες τους πέρασαν μάλλον απαρατήρητες για ένα μεγάλο διάστημα στη Γαλλία: «[...] *ήξερα πολύ λίγα πράγματα για τη Σχολή της Φρανκφούρτης*» παρατηρεί ο **Foucault**. Εν τούτοις, με αφορμή ορισμένα ποινικά προβλήματα και τους μηχανισμούς τιμωρίας ο **Foucault** θα διαπιστώσει κάποια στιγμή πως τα ενδιαφέροντά του βρίσκονταν πολύ κοντά σε αυτά της Σχολής:⁵⁷ ανάμεσα σε άλλα, τα αποτελέσματα εξουσίας που συνυφαίνονται με μια ορθολογικότητα ιστορικά και γεωγραφικά προσδιορισμένη στα όρια του “Δυτικού” κόσμου και με χρονική αφετηρία τον 16^ο αιώνα. Τα οικονομικά και πολιτισμικά αποτελέσματα που χαρακτηρίζουν τη Δύση δεν θα ήταν δυνατά δίχως την άσκηση αυτής της ιδιαίτερης μορφής ορθολογικότητας, ωστόσο πώς μπορούμε να διαχωρίσουμε αυτή την ορθολογικότητα από τους μηχανισμούς, τις τεχνικές, τα αποτελέσματα εξουσίας που την καθορίζουν και τα οποία δεν αποδεχόμαστε θεωρώντας ότι αποτελούν τυπικές μορφές καταπίεσης στις καπιταλιστικές αλλά και τις σοσιαλιστικές κοινωνίες; Δεν θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι η υπόσχεση του Διαφωτισμού για κατάκτηση της ελευθερίας διαμέσου της άσκησης του ορθού λόγου, έχει τουναντίον αντιστραφεί σε μια κυριαρχία του ίδιου του ορθού λόγου; Με βάση αυτούς του προβληματισμούς η Σχολή της Φρανκφούρτης εξέτασε κριτικά της σχέση της με τον Marx.

Σύμφωνα με τον **Foucault**, η αντίληψη της Σχολής για το υποκείμενο υπήρξε “παραδοσιακή”, “φιλοσοφικού χαρακτήρα” και εμπνευσμένη από έναν ανθρωπισμό μαρξιστικού τύπου. Με βάση αυτά εξηγείται και η προσήλωσή της σε ορισμένες φρουδικές έννοιες, όπως η σχέση αλλοτρίωσης και καταστολής, ή απελευθέρωσης και τέλους της εκμετάλλευσης. Με δεδομένα αυτά λοιπόν η Σχολή δεν μπορεί να αποδεχτεί ως ζητούμενο κάτι άλλο από την ανάκτηση της χαμένης ταυτότητας ή την απελευθέρωση της φυλακισμένης φύσης μας και την ανάδυση της θεμελιώδους αλήθειας μας. Ρόλο κλειδί στην προβληματική αυτή αποτελεί η φράση του Marx: “ο άνθρωπος παράγει τον άνθρωπο”. Για τον **Foucault** αυτό το οποίο πρέπει να παραχθεί δεν είναι ο άνθρωπος “ταυτόσημος με τον εαυτό του”, όπως θα τον είχε σχεδιάσει η φύση ή όπως το υπαγορεύει η ουσία του - «αντιθέτως, πρέπει να παράγουμε κάτι το οποίο δεν υπάρχει ακόμη και για το οποίο δεν μπορούμε να ξέρουμε πώς και τι ακριβώς θα είναι».⁵⁸

Όσον αφορά ειδικά την φράση «να παράγουμε», ο **Foucault** τη διαχωρίζει πλήρως από την “παραγωγή αξίας”: αναφέρεται τουναντίον στην καταστροφή αυτού που είμαστε και τη δημιουργία ενός εντελώς διαφορετικού πράγματος, μιας «πλήρους επινόησης». Οι εν λόγω φιλόσοφοι θεώρησαν την παραγωγή του

⁵⁷ Εάν είχα γνωρίσει τη Σχολή της Φρανκφούρτης νωρίτερα, παραδέχεται ο **Foucault** δεν θα είχα πει ορισμένα λανθασμένα πράγματα, και θα είχα αποφύγει πολλές από τις λοξοδρομήσεις τις οποίες έκανα προσπαθώντας να βρω το δικό μου μονοπάτι – την ίδια στιγμή που η Σχολή είχε ήδη διανοίξει δρόμους έρευνας. Δεν μπόρεσε λοιπόν να υπάρξει ώσμωση ανάμεσα σε δύο «παραπλήσιους» τρόπους σκέψης. (“Critical Theory/ Intellectual History”, στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988, σελ. 26). Ο **Foucault** παραδέχεται πως θα ήθελε να είχε μελετήσει και κατανοήσει νωρίτερα τους φιλοσόφους της Σχολής αυτής ‘θα υπήρχαν τότε πράγματα τα οποία δεν θα χρειαζόταν να πει ο ίδιος και αποτήματα τα οποία θα είχε αποφύγει. «Πιθανόν εάν είχα γνωρίσει τη Σχολή της Φρανκφούρτης όταν ήμουν νέος θα με είχαν σε τέτοιο βαθμό γοητεύσει ώστε θα είχα αρκестεί στο να τους σχολιάζω». (*Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 119-120).

⁵⁸ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 121.

ανθρώπου από τον άνθρωπο ως κάλεσμα για απελευθέρωση από κάθε τι που μέσα σε ένα κατασταλτικό ταξικό σύστημα κράτησε τον άνθρωπο μακριά από την θεμελιώδη ουσία του. Οι άνθρωποι στην ιστορία τους παράγουν και συγκροτούν αδιαλείπτως τον εαυτό τους, μετατοπίζουν την συνεχώς υποκειμενικότητά τους και δεν αναμένεται ποτέ αυτή η ατέρμονη σειρά διαφορετικών υποκειμενικοτήτων να λάβει ένα τέλος, να μας θέσει ενώπιον ενός πράγματος που θα αποτελούσε ‘τον’ “άνθρωπο”.

11.7.2 Ιστορική Αναγκαιότητα

Ο **Foucault** “αρνείται την ιστορία”; Όχι ασφαλώς. Για τον ίδιο, όπως παρατηρεί τα μέλη της Σχολής της Φρανκφούρτης έχουν μια λανθασμένη αντίληψη αναφορικά με την ιστορία: αντιμετωπίζουν την έρευνα του επαγγελματία ιστορικού ως ένα είδος υλικού θεμελίου το οποίο έχει εξηγητική ισχύ σε σχέση με φαινόμενα άλλου τύπου (ας πούμε κοινωνιολογικά ή ψυχολογικά). Αυτή η αντίληψη ωστόσο προϋποθέτει: πρώτον, ότι αυτό για το οποίο μιλούν οι φιλόσοφοι ανήκει σε άλλη τάξη από αυτή της «επικείμενης» ιστορίας, και δεύτερον ότι μια ιστορία που μιλά για την οικονομία και τη δεχόμαστε ως “επαρκώς θεμελιωμένη”, κατέχει η ίδια επεξηγηματική αξία.

Εν τούτοις με αυτό ο **Foucault** διαφωνεί: σε τελική ανάλυση αυτό που συμβαίνει στο κεφάλι ορισμένων ατόμων ή ο λόγος τον οποίο εκφέρουν, αποτελεί πραγματικά μέρος της ιστορίας: «η λεκτική εκφορά ενός πράγματος συνιστά συμβάν», ο λόγος δεν τοποθετείται πέραν ή πάνω από την ιστορία, αποτελεί κομμάτι της, με τον ίδιο τρόπο που αποτελεί ιστορικό συμβάν (αν και άλλου τύπου) μια μάχη ή μια επιδημία. Επιπρόσθετα, και ανεξάρτητα από τη σημασία της, «το να θεωρείς μια ανάλυση των μετασχηματισμών της οικονομικής δομής ότι έχει καθεαυτή επεξηγητική αξία αποτελεί μάλλον αφέλεια, τυπικό χαρακτηριστικό όσων δεν είναι εξ επαγγέλματος ιστορικοί» ‘ δεν αποτελεί “αναγκαιότητα” καθόλου. Όταν πρόκειται για τόσο σύνθετα φαινόμενα όπως η παραγωγή ενός τύπου γνώσης [savoir] ή ενός λόγου με τους εσωτερικούς του μηχανισμούς και τις κατευθυντήριες αρχές του, η κατανόηση είναι σαφώς πιο περίπλοκη και μάλιστα είναι «πιθανό να μην φθάσουμε σε μια μοναδική λύση ή σε μια εξήγηση με όρους αναγκαιότητας».⁵⁹

Ο “τύπος κατανοησιμότητας” τον οποίο συγκροτεί ο **Foucault**, δεν ανάγεται στην προβολή μιας ιστορίας, οικονομικο-κοινωνικής για παράδειγμα, πάνω σε ένα πολιτισμικό φαινόμενο προκειμένου να το παρουσιάσει ως αναγκαίο και εξωτερικό παράγωγο αυτής της αιτίας: «δεν υφίσταται σαφώς διαγραμμαμένη αναγκαιότητα: το πολιτισμικό προϊόν είναι επίσης μέρος της ιστορικής διάρθρωσης». Είναι «αστείο να με θεωρούν αρνητή της ιστορίας, λει ο **Foucault**. Δεν κάνω τίποτε άλλο παρά ιστορία». Δεν πρόκειται εν τούτοις για μια «κατάληπτη, καθοσιωμένη και εξηγητική των πάντων ιστορία»...⁶⁰

11.7.3 Ιστορία των Μορφών Ορθολογικότητας

Η ιστορία των διαφόρων μορφών ορθολογικότητας είναι αποτελεσματικότερη στο να διαταράσσει τις βεβαιότητες και τον δογματισμό μας, απ’ ότι είναι η αφηρημένη κριτική λει ο **Foucault**. «Για αιώνες, η θρησκεία δεν μπορούσε να υποφέρει να εκφέρεται η ίδια της η ιστορία. Σήμερα οι σχολές της ορθολογικότητας αποφεύγουν να γράψουν την δική τους ιστορία [...]».⁶¹

Οι υποθέσεις στις οποίες στηρίζεται η ανάλυσή του **Foucault** για την “τέχνη της διακυβέρνησης” συνοψίζονται ως εξής: η εξουσία δεν είναι μια ουσία ούτε ιδιοκτησία κάποιου ‘ είναι σχέσεις μεταξύ ατόμων, καθοδήγηση της συμπεριφοράς του άλλου- αλλά πάντοτε εμπεριέχει δύναμη την αντίστασή του. Η διακυβέρνηση των ατόμων από άλλους εμπλέκει έναν ιδιαίτερο τύπο ορθολογικότητας και όχι οργανικής βίας. Έπειτα, εκείνοι οι οποίοι αντιστέκονται ή εξηγούνται δεν μπορούν να μένουν ικανοποιημένοι από μια απλή καταγγελία της βίας ή μια κριτική των θεσμών ‘ ούτε είναι αρκετό να απευθύνεις τις κατηγορίες προς τον Λόγο γενικώς. Αυτό που πρέπει να τίθεται στο φως της κριτικής είναι «η συγκεκριμένη μορφή ορθολογικότητας» υπό διακύβευση.⁶² Τέλος, το κράτος είναι ταυτόχρονα εξατομικευτικό και ολοκληρωτικό. Το να του αντιτίθεται κανείς προτάσσοντας το άτομο και τα συμφέροντά του είναι τόσο ριψοκίνδυνο όσο μάλλον και το να το αντιμετωπίζεις με αιχμή την κοινότητα και τις ανάγκες της.

⁵⁹ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 127-128.

⁶⁰ Michel **Foucault**: *Remarks on Marx*, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 129.

⁶¹ “Omnes et Singulatim”, στο *Politics, Philosophy, Culture*, σελ. 83.

⁶² Στα ψυχιατρεία ή στις φυλακές, η ερώτηση είναι: πώς οι σχέσεις εξουσίας εκεί ορθολογικοποιούνται; Με τον τρόπο αυτό μπορούμε να αποφύγουμε μελλοντικά ανάλογα ιδρύματα με όμοιους στόχους και αποτελέσματα.

Η πολιτική ορθολογικότητα όπως έχει αναπτυχθεί στις δυτικές κοινωνίες στηρίχθηκε πρώτα στην ποιμενική εξουσία και έπειτα στον Λόγο του κράτους, ενώ τα αναπόφευκτα αποτελέσματά της είναι ταυτόχρονα η εξατομίκευση και η ολοκλήρωση. «*Η απελευθέρωση μπορεί να έρθει μόνο από την επίθεση, όχι εναντίον ενός από αυτά τα δύο αποτελέσματα, αλλά ενάντια στις ίδιες τις ρίζες της πολιτικής ορθολογικότητας*».⁶³

Μια από τις λειτουργίες του Διαφωτισμού, υποστηρίζει ο **Foucault**, υπήρξε ο «*πολλαπλασιασμός των πολιτικών εξουσιών του Λόγου*».

Η σχέση ορθολογικής οργάνωσης και «υπερβολών» της πολιτικής εξουσίας είναι κάτι βέβαιο το οποίο μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε, ακόμη και χωρίς να εστιάσουμε στην γραφειοκρατία ή τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Πώς πρέπει να αντιμετωπιστεί επομένως αυτή η σχέση; Κατά πρώτον πρέπει να παρατηρήσουμε ότι στο πεδίο αυτό δεν προσιδιάζει μια καταδίκη με όρους ενοχής ή αθωότητας. Δεύτερον, δεν έχει νόημα ένας προσδιορισμός του Λόγου ως της “αντίθετης οντότητας” του μη-Λόγου (non-reason). Και τέλος, μια τέτοια “δίκη” θα μας ενέπλεκε σίγουρα σε ένα παιχνίδι με αυθαίρετους ρόλους: είτε “ορθολογιστής”, είτε “μη ορθολογιστής”.

Σε σύγκριση με κάποια μέλη της Σχολής της Φρανκφούρτης που εξέτασαν το “ιδιαιτερό” είδος ορθολογισμού το οποίο φαίνεται να αντιστοιχεί στην μοντέρνα κοινωνία μας, ο **Foucault** προτείνει έναν άλλο δρόμο έρευνας: (1) Θα έπρεπε μάλλον να μην αντιμετωπίσουμε με τρόπο “ολικό” μια ορθολογικοποίηση της κουλτούρας ή της κοινωνίας συνολικά, αλλά να αναλύσουμε τη διαδικασία αυτή σε διαφορετικά πεδία, καθένα από τα οποία θεμελιώνεται στο έδαφος μιας ουσιαστικής εμπειρίας: τρέλα, αρρώστια, θάνατος, έγκλημα, σεξουαλικότητα κλπ. (2) Ο ίδιος ο όρος “ορθολογικοποίηση” είναι «επικίνδυνος» παρατηρεί ο **Foucault**: το κύριο πρόβλημα όταν οι άνθρωποι επιδιώκουν να “ορθολογικοποιήσουν” κάτι δεν είναι να ερευνήσουμε κατά πόσον συμμορφώνονται με αρχές της ορθολογικότητας, παρά να ανακαλύψουμε ποιο είδος ορθολογικότητας χρησιμοποιούν. (3) Ακόμη και εάν ο Διαφωτισμός έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της πολιτικής τεχνολογίας, θα έπρεπε μάλλον λέει ο **Foucault** να αναφερθούμε σε άλλες πιο απόμακρες διαδικασίες εάν θέλουμε να κατανοήσουμε πώς παγιωθήκαμε στην δική μας ιστορία.⁶⁴

11.8 ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Οι δύο «παθολογικές» μορφές της εξουσίας («*αρρώστιες της εξουσίας*»), ο φασισμός και ο σταλινισμός, παρ’ όλη την ιστορική μοναδικότητά τους, δεν είναι πρωτότυπες υποστηρίζει ο **Foucault**: χρησιμοποίησαν και επέκτειναν μηχανισμούς ήδη παρόντες στην πλειονότητα άλλων κοινωνιών και παρ’ όλη την εσωτερική τρέλα τους εφάρμοσαν εν τέλει τις ιδέες και τις μεθόδους της πολιτικής μας ορθολογικότητας. Η γραφειοκρατία ή τα στρατόπεδα συγκέντρωσης μας βοήθάνε λοιπόν να ανιχνεύσουμε τη σχέση ανάμεσα στον «εξορθολογισμό» και στις ‘υπερβάσεις’ της πολιτικής εξουσίας. Για να αναλύσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στον εξορθολογισμό και στην εξουσία, θα πρέπει μάλλον να αναλύσουμε τις «ειδικές ορθολογικότητες» παρά να επικαλούμαστε τις προόδους του εξορθολογισμού γενικά.

Θα έπρεπε επομένως «*να περάσουμε από δίκη τον Λόγο*»; Κάτι τέτοιο θα μας οδηγούσε να παραπέμψουμε στο Λόγο ως την αντίθετη οντότητα του μη-Λόγου, ή να επωμιστούμε τον ρόλο του ορθολογιστή ή του ανορθολογιστή;...⁶⁵

«*[...] υπάρχει το πρόβλημα που έθεσε ο Habermas: αν εγκαταλείψουμε το έργο του Kant ή του Weber λ.χ., διατρέχουμε τον κίνδυνο να κυλήσουμε στον ανορθολογισμό*». «*Συμφωνώ απόλυτα μ’ αυτό*», λέει ο **Foucault**, αλλά το ερώτημά μας είναι εντελώς διαφορετικό: το κεντρικό θέμα της φιλοσοφίας και της κριτικής σκέψης «*εξακολουθεί να είναι και ελπίζω να μείνει το ερώτημα: Τι είναι αυτός ο Λόγος που χρησιμοποιούμε; Ποια είναι τα ιστορικά αποτελέσματά του; Ποια είναι τα όριά του; Ποιοι οι κίνδυνοί του; Πως μπορούμε να υπάρχουμε ως έλλογα όντα, που ευτυχώς έχουμε αναλάβει να εφαρμόζουμε στην πράξη μια ορθολογικότητα που δυστυχώς διασχίζεται από εγγενείς κινδύνους; [...] αν είναι εξαιρετικά επικίνδυνο να λέμε ότι ο Λόγος είναι ο εχθρός που πρέπει να εξοντωθεί, εξίσου επικίνδυνο είναι να λέμε ότι κάθε κριτική επερώτηση αυτής της ορθολογικότητας μπορεί να μας στείλει στον ανορθολογισμό. Δεν πρέπει να ξεχνάμε [...] ο ρατσισμός διατυπώθηκε στη βάση της φανταχτερής ορθολογικότητας του κοινωνικού δαρβινισμού και έγινε ένα από τα πιο ισχυρά και διαρκή*

⁶³ “Omnes et Singulatim”, στο *Politics, Philosophy, Culture*, σελ. 85.

⁶⁴ “Omnes et Singulatim”, στο *Politics, Philosophy, Culture*, σελ. 58-59.

⁶⁵ “*Δύο δοκίμια για το υποκείμενο και την εξουσία*”, σελ. 77.

στατικά του ναζισμού. Αυτό ήταν φυσικά ένας ανορθολογισμός, αλλά ένας ανορθολογισμός που ήταν την ίδια στιγμή μια ορισμένη μορφή ορθολογικότητας». ⁶⁶

Η ορθολογικότητα επομένως είναι με μια έννοια “αναγκαία και αναπόφευκτη” αλλά κρύβει εγγενείς κινδύνους. ⁶⁷

11.8.1 Ορθολογικότητα της Βίας

Ορισμένοι μελετητές συνέκριναν τις έρευνες του **Foucault** με τη μελέτη του E. Goffman για τα ‘ολοπαγή’ ιδρύματα. Εν τούτοις, ο **Foucault** θεωρεί τον παραλληλισμό ατυχή: ο Goffman ενδιαφέρεται για το ίδιο το άσυλο, ενώ για εκείνον ζητούμενο είναι η ανάδειξη των τρόπων με τους οποίους τεχνικές της εξουσίας σχετίζονται με πολιτικές ή κοινωνικές φόρμες: «το πρόβλημά μου είναι η ορθολογικοποίηση της διαχείρισης του ατόμου [...] η ιστορία της ορθολογικότητας όπως αυτή λειτουργεί στους θεσμούς και την συμπεριφορά [...]».

Υπάρχει μια λογική στους θεσμούς, στην συμπεριφορά, στις πολιτικές σχέσεις: «ακόμη και στις πιο βίαιες υπάρχει μια ορθολογικότητα. Ό, τι είναι πιο επικίνδυνο στη βία είναι η ορθολογικότητά της. Ασφαλώς η βία από μόνη της είναι τρομακτική. Αλλά η βαθύτερη ρίζα της βίας και της σταθερότητάς της προέρχεται από το είδος της ορθολογικότητας που χρησιμοποιούμε. Η ιδέα που υπήρξε ήταν πως εάν ζήσουμε στον κόσμο του Λόγου (reason), θα μπορέσουμε να απαλλαγούμε από τη βία. Αυτό είναι εντελώς λανθασμένο. Μεταξύ βίας και ορθολογικότητας δεν υπάρχει ασυμβατότητα. Το πρόβλημά μου δεν είναι να θέσω τον Λόγο σε δίκη, αλλά να γνωρίσω τι είναι αυτή η τόσο συμβατή με τη βία ορθολογικότητα.

Δεν είναι ο Λόγος γενικώς που αντιμάχομαι. Δεν θα μπορούσα να πολεμήσω τον Λόγο». ⁶⁸

11.9 ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΤΟ ΣΟΒΙΕΤΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

Αναφερόμενος ο **Foucault** στη Σοβιετική Ένωση των δεκαετιών 1930 και 1940, θα παρατηρήσει πως ανάμεσα σε άλλες ιδέες εκείνες που φαίνεται πως κυριάρχησαν ήταν α) η αντίληψη πως η φύση είναι καλή από μόνη της, και οτιδήποτε την “διαστρέφει” είναι το αποτέλεσμα ιστορικής, οικονομικής και κοινωνικής αλλοτρίωσης, β) είναι ευθύνη του ανθρώπου να μετασχηματίσει τη φύση και μπορεί να το κάνει. «Η απέραντη γενναιοδωρία της φύσης, η βαθμιαία μετασχηματιστική ικανότητα της φύσης: αυτό ήταν το ιδεολογικό φόντο ολόκληρου του λόγου, συμπεριλαμβανοντας επί παραδείγματι αυτόν του Lysenko». ⁶⁹

11.9.1 Πολιτικοί και Ποινικοί Κατάδικοι στην Ε.Σ.Σ.Δ.

Ο **Foucault** σε συνέντευξή του το 1976 θα παρατηρήσει: στην Ε.Σ.Σ.Δ., το στρατόπεδο συγκέντρωσης, τα αγκαθωτά σύρματα, οι διασταυρούμενοι προβολείς, τα βήματα των φρουρών αποτελούν ξεκάθαρα μια συγκεκριμένη πολιτική. ⁷⁰ Ταυτόχρονα, οι πράξεις οι χαρακτηριζόμενες ως “προδοσία”, “κατασκοπία”, “τρομοκρατία” ή “συκοφαντία” θεωρούνται “ποινικά” αδικήματα – στη Δύση τα ίδια αδικήματα

⁶⁶ Ο εκβιασμός, λει αλλού ο **Foucault**, ο οποίος τίθεται σε λειτουργία σε κάθε κριτική του Λόγου ή σε κάθε κριτική έρευνα της ιστορίας της ορθολογικότητας (δηλαδή, είτε αποδέχεται την ορθολογικότητα είτε πέφτει θύμα του ανορθολογισμού) ενεργεί «ωσάν μια ορθολογική κριτική της ορθολογικότητας να μην ήταν δυνατή», ή σαν «μια ορθολογική ιστορία όλων των περιπλοκών και όλων των υποδιαίρεσεων, μια ενδεχομενική (contingent) ιστορία του Λόγου να ήταν αδύνατη...». (“Critical Theory/ Intellectual History”, βρίσκεται στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988).

⁶⁷ “Χώρος, γνώση και εξουσία”, στο “Εξουσία, γνώση και ηθική”, εκδ. ύψιλον, σελ. 61-62.

⁶⁸ “Truth is in the Future”, published in *Three Penny Review* vol.1 no.1 1980. Βρίσκεται στο **Foucault Live, Collected Interviews, 1961-1984**, [ed.] S. Lotringer, editions Semiotext(e) 1996, σελ. 299. «Δεν υπάρχει αντινομία μεταξύ βίας και Λόγου, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά το κράτος» παρατηρεί ο **Foucault** αλλού (Security, Territory, Population, Lecture 15/3/1978, Palgrave Macmillan 2007, σελ. 264).

⁶⁹ “Confinement, Psychiatry, Prison”, *Change* 32-33, 1977. Στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988, σελ. 184. Σε αυτό τον διάλογο ο **Foucault** αναφέρεται με συντομία στον εγκλεισμό και τη λειτουργία της ψυχιατρικής εντός της κοινωνικής τάξης (social order), στην Ε.Σ.Σ.Δ. και αλλού.

⁷⁰ “Εγκλήματα και τιμωρίες στην Ε.Σ.Σ.Δ. και αλλού” στο *Εξουσία, γνώση και ηθική*, σελ. 40. Ο έλεγχος πάνω στην ατομική ζωή υπήρξε ασφυκτικός στην Ε.Σ.Σ.Δ., η συμπεριφορά των ανθρώπων διαπλαθόταν όλο και περισσότερο: «προφανώς, τίποτα στην ζωή των ατόμων δεν είναι αδιάφορο για την κυβέρνηση. Οι Σοβιετικοί σκότωσαν 16 εκατομμύρια ανθρώπους για να οικοδομήσουν τον σοσιαλισμό. Μαζικές σφαγές και ατομικός έλεγχος είναι δύο βαθιά χαρακτηριστικά όλων των μοντέρνων κοινωνιών». (“Truth is in the Future”, published in *Three Penny Review* vol.1 no.1 1980. Στο **Foucault Live, Collected Interviews, 1961-1984**, [ed.] S. Lotringer, editions Semiotext(e) 1996, σελ. 299).

χαρακτηρίζονται ακριβώς ως πολιτικά.⁷¹ Κάθε επίθεση εναντίον της νομιμότητας θεωρείται ότι στρέφεται εναντίον όλης της κοινωνίας, της σοσιαλιστικής παραγωγής κλπ. Η διάκριση “πολιτικού” και “κοινού ποινικού δικαίου” πρέπει να καταργηθεί, *«μου φαίνεται όμως, λει ο Foucault, πως αυτό γίνεται προς όφελος του πολιτικού»*.⁷²

Μια “πολιτική επεξεργασία” της ποινικότητας θα απαιτούσε μια αντίδραση στο αδίκημα εξίσου πολιτική όπως ο χαρακτηρισμός που του αποδίδεται. Ωστόσο, παρότι η καταστολή στοχεύει συγκεκριμένα τους “εσωτερικούς εχθρούς του συστήματος”, οι τεχνικές κολασμού παρατηρεί ο **Foucault** (εγκλεισμός, καταναγκαστική εργασία, βία) ομοιάζουν με τον παλιό σωφρονιστικό μηχανισμό του 18^{ου} αιώνα: *«η Ε.Σ.Σ.Δ. τιμωρεί σύμφωνα με τη μέθοδο της αστικής τάξης πραγμάτων»* - ανάμεσα στα αναστημένα φαντάσματα του Dahau εμφανίζεται το *«δίχως χρόνο και τόπο θέαμα»* της φρίκης, η αλυσίδα των καταδίκων του κάτεργου.

Οι Σοβιετικοί τροποποίησαν το καθεστώς ιδιοκτησίας και το ρόλο του κράτους στον έλεγχο της παραγωγής, εν τούτοις για όλα τα υπόλοιπα *«απλώς μετέφεραν στη χώρα τους τις τεχνικές διαχείρισης και εξουσίας που είχαν επινοηθεί στην καπιταλιστική Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα»*: οι τύποι ηθικότητας, οι μορφές αισθητικής, οι πειθαρχικοί μέθοδοι, *«οτιδήποτε λειτουργούσε αποτελεσματικά στην αστική κοινωνία από το 1850 ήδη πέρασε αναλλοίωτο στο Σοβιετικό καθεστώς»*. Οι Σοβιετικοί, δίπλα στη τεύλορική γραμμή παραγωγής και την πειθαρχία στα εργαστήρια, το στρατό ή τα σχολεία, προσέθεσαν στο οπλοστάσιό τους και μια ακόμη πειθαρχία: την κομματική.⁷³

Η διατήρηση ενός συστήματος κολασμού το οποίο αποδεδειγμένα έχει ως κύριο αποτέλεσμα την υποτροπή, δείχνει εν τέλει πως η “εγκληματικότητα” ήταν με κάποιο τρόπο χρήσιμη. Η επαγγελματοποίηση του παραβάτη επέτρεψε να δημιουργηθεί μια ολόκληρη *«εφεδρική στρατιά εξουσίας»*: προαγωγοί πορνείας, πληροφοριοδότες, απεργοσπάστες, προβοκάτορες, ακόμη και σωματοφύλακες. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι ποινικοί υπήρξαν πιστοί συνεργάτες της εξουσίας, εν τούτοις καθίσταται κατανοητή η προσπάθεια των “πολιτικών κρατουμένων” να διαχωρίσουν τον αγώνα τους και να αποφύγουν την εξομοίωση: *«αυτό όμως δεν μπορεί, υποστηρίζει ο Foucault, να είναι παρά μία τακτική»*. Όπως και να έχει, η στάση διαχωρισμού των σοβιετικών διαφωνούντων δεν μπορεί να καταδικαστεί.

Αναφορικά με τη μεγάλη διαβάθμιση των παράνομων συμπεριφορών σε μια δυτική χώρα, αυτό που πρέπει να αναδειχθεί σύμφωνα με τον **Foucault**, δεν είναι τόσο η διαφορά ανάμεσα σε “ποινικούς” και “πολιτικούς”, όσο η ίδια η χρήση του νόμου: κάποιοι χρησιμοποιούν προς όφελός τους τη νομοθεσία για κερδοφόρες και ανεκτές παρανομίες, και κάποιοι μικροπαραβάτες παγιδεύονται από υποτυπώδεις παρανομίες δίνοντας στον ποινικό μηχανισμό την ευκαιρία να κατασκευάσει μόνιμους εγκληματίες.

Η ρήξη *«ανάμεσα στην κοινή γνώμη και τους εγκληματίες έχει την ίδια ιστορική προέλευση με το σύστημα της φυλακής»*, είναι *«ένα από τα σημαντικά οφέλη που αποκόμισε η εξουσία από αυτό το σύστημα»*. Μέχρι τον 18^ο αιώνα, το χάσμα πλούσιων και φτωχών ήταν πολύ βαθύ και δεν υπήρχε ανάμεσα στα πλατιά στρώματα του πληθυσμού και τους παραβάτες, η σχέση εχθρότητας που υπάρχει σήμερα. Οι ληστές μπορούσαν να μετατραπούν ενίοτε σε ηρωικά πρόσωπα. Όταν η κλοπή κατέστη πολύ δαπανηρή για την βιομηχανική εργασία και στην αστική ζωή, τότε επιβλήθηκε μια *«νέα πειθαρχία σε όλες τις κοινωνικές τάξεις (εντιμότητα, ακρίβεια, αποταμίευση, απόλυτος σεβασμός της ιδιοκτησίας)»*.⁷⁴

Τι μπορούμε να πούμε για τον αυταρχικό εγκλεισμό των αντιφρονούντων σε σοβιετικά ψυχιατρικά ιδρύματα; Πρόκειται για κάτι απολύτως παράδοξο λει ο **Foucault** για μια χώρα λει ότι είναι “σοσιαλιστική”. Ο πολιτικώς αντιφρονών, εκείνος που αρνείται το σύστημα, που δεν το καταλαβαίνει, είναι από όλους τους πολίτες εκείνος που δεν θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί “άρρωστος”, παρά να αντιμετωπισθεί με “παρέμβαση” αποκλειστικά πολιτική: πρέπει να ανέβει το επίπεδο συνείδησής του... να πεισθεί ότι η σοβιετική πραγματικότητα είναι και αναγκαία, και επιθυμητή, και εν τέλει αξιαγάπητη. Μήπως ο τρόπος για αποδοχή του καθεστώτος ήταν εν τέλει η φαρμακευτική αγωγή, τα ηρεμιστικά; Μήπως η μόνη φροντίδα των σοβιετικών

⁷¹ Αναφορικά με τα καθεστώτα της ανατολικής Ευρώπης, ο **Foucault** έλεγε πως δεν πρέπει να αποδεχθούμε την υποδούλωση της μισής Ευρώπης: εάν μπορεί κάτι να γίνει από εμάς είναι ουσιαστικά να υποστηρίξουμε αποτελεσματικά εκείνους οι οποίοι μέσα σε αυτά τα κράτη αντιστέκονται. (“An Aesthetics of Existence”, 25/04/1984, *Panorama*. Στο *Politics, Philosophy, Culture- Interviews & Other Writings 1977-1984*, [ed.] L.D. Kritzman, Routledge 1988, σελ. 51).

⁷² “Εγκλήματα και τιμωρίες στην Ε.Σ.Σ.Δ. και αλλού” στο *Εξουσία, γνώση και ηθική*, σελ. 41.

⁷³ “Εγκλήματα και τιμωρίες στην Ε.Σ.Σ.Δ. και αλλού” στο *Εξουσία, γνώση και ηθική*, σελ. 42.

⁷⁴ “Εγκλήματα και τιμωρίες στην Ε.Σ.Σ.Δ. και αλλού” στο *Εξουσία, γνώση και ηθική*, σελ. 44-45.

ηγετών ήταν η διατήρηση των μηχανισμών ευπείθειας; Σε τελευταία ανάλυση λείπει ο **Foucault**, οι κολαστήριες τεχνικές στην Ε.Σ.Σ.Δ. αποκαλύπτουν τη «θεμελιώδη άρνηση όλων των στοιχείων που χαρακτηρίζουν το σοσιαλιστικό σχέδιο».⁷⁵

Ο τρόμος, σε ένα σύστημα που φοβάται την αλλαγή και τους κλονισμούς, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως δεν είναι το αποκορύφωμα της πειθαρχίας αλλά η αποτυχία της. Ο τρόμος είναι «*πάντοτε αντιστρεπτός ‘ στρέφεται εναντίον αυτών που τον ασκούν. Ο φόβος είναι κυκλικός*». Όταν τα υψηλά στελέχη του καθεστώτος, υπουργοί, αστυνόμοι, ακαδημαϊκοί και κομματάρχες έχουν εξασφαλίσει τη μονιμότητά τους και δεν φοβούνται ανατροπές, τότε η πειθαρχία βασιλεύει στα κάτω στρώματα της κοινωνίας.⁷⁶

Μέχρι τον 18^ο αιώνα ο μεγάλος αλλά δαπανηρός μηχανισμός του τρόμου ήταν ο στρατός του βασιλιά: στις λεηλασίες του στρατού παραδίνονταν ολόκληροι πληθυσμοί. Εν τούτοις η αναδυόμενη και προσεκτικά σχεδιασμένη οικονομία δεν μπορούσε να θυσιάζει για πάντα τα παραγωγικά μέσα και τα κέρδη της ‘ ήταν ανάγκη να εφευρεθεί κάτι άλλο: από εδώ προέκυψαν «*οι συνεχείς και σιωπηρές πειθαρχίες*». «*Το στρατόπεδο συγκέντρωσης ήταν μια ενδιάμεση φόρμουλα ανάμεσα στον μεγάλο τρόπο και στην πειθαρχία*», εκφοβισμός και εγκλεισμός, καταναγκαστική εργασία.

Παράξενη πολυσθένεια της εργασίας παρατηρεί ο **Foucault**: τιμωρία, αρχή ηθικής μεταστροφής, τεχνική επαναπροσαρμογής, κριτήριο βελτίωσης και τελικός σκοπός.⁷⁷

Πρέπει να τιμωρούμε; Παρατηρήστε προτείνει ο **Foucault** τη φαύλη ανακούφιση όλων – δικαστών, δικηγόρων, κοινής γνώμης, δημοσιογράφων – όταν φθάνει εκείνο το καθαγιασμένο από το νόμο και την αλήθεια πρόσωπο, ο γιατρός, ο ψυχίατρος ή ψυχολόγος, που λέει: μην ντρέπεστε, δεν τιμωρείτε ‘ θα θεραπεύσετε!

Το να προτείνουμε ισχυρίζεται ο **Foucault** μια “άλλη λύση” για την τιμωρία «*δεν είναι παρά μια αποφυγή του αληθινού προβλήματος, που δεν είναι το πρόβλημα του νομικού πλαισίου του κολασμού ούτε της τεχνικής του, αλλά το πρόβλημα της εξουσίας που τιμωρεί*». Τα συστήματα ελέγχου και κολασμού της Ε.Σ.Σ.Δ. είναι η μηχανική της εξουσίας που είχε κάποτε ανάγκη για την εδραίωσή της η αστική τάξη. Οι σοσιαλισμοί δεν χρειάζονται θα παρατηρήσει ο **Foucault** μια νέα “διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου” - αυτό είναι κάτι εύκολο, άρα ανώφελο: εάν θέλουν να μην αποθαρρύνουν πια, και να γίνουν επιθυμητοί, «*πρέπει να απαντήσουν στο ερώτημα της εξουσίας και της άσκησής της. Πρέπει να επινοήσουν μια άσκηση της εξουσίας που να μην προκαλεί φόβο. Αυτό θα ήταν η καινοτομία τους*».⁷⁸

11.9.2 Ο Θεσμός του Gulag και η “Ερώτηση για το Gulag”

Υπάρχει σύμφωνα με τον **Foucault** μια συγκεκριμένη χρήση του παραλληλισμού «Gulag – Εγκλεισμός» η οποία συνίσταται στο να λείπει κανείς: «*όλοι έχουν το δικό τους Gulag, το Gulag είναι εδώ στην πόρτα μας, στις πόλεις μας, στα νοσοκομεία μας, στις φυλακές μας, είναι εδώ στα κεφάλια μας*».⁷⁹ Κάτω από το πρόσχημα μιας συστηματικής καταγγελίας, ένα είδος ανοιχτού εκλεκτικισμού θα εξυπηρετήσει ως κάλυμμα σε διάφορων ειδών χειρισμούς. Με τεράστια αγανάκτηση, με μεγάλο φιλανθρωπικό αναστεναγμό, εναγκαλιζόμαστε όλου του κόσμου τους πολιτικούς διωγμούς.

Για τον **Foucault** θα πρέπει να προβούμε σε μια διάκριση μεταξύ του Gulag-θεσμού και της «ερώτησης για το Gulag». Όπως όλες οι πολιτικές τεχνολογίες, ο θεσμός του Gulag έχει την ιστορία του, τους

⁷⁵ “Εγκλήματα και τιμωρίες στην Ε.Σ.Σ.Δ. και αλλού” στο *Εξουσία, γνώση και ηθική*, σελ. 46. Η Σοβιετική Ένωση, θα γενικεύσει «το ψυχιατρικό νοσοκομείο, το διαμορφώνει έτσι ώστε προσλαμβάνει τον ρόλο των φυλακών». (“Confining Societies”, *Foucault Live*, σελ. 85).

⁷⁶ Εάν κάποιος ήθελε να ταξινομήσει τις κοινωνίες σε σχέση με το τρόπο με τον οποίο απαλλάσσονται (όχι από τους νεκρούς τους αλλά) από τους ζωντανούς και ανεπιθύμητους, ο **Foucault** προτείνει μια κατάταξη τύπων: «*massacre ή murder ritual societies, exile societies, reparation societies, confinement societies*». Οι κοινωνίες του “υπαρκτού” ανήκουν στις “κοινωνίες εγκλεισμού” (“Confining Societies”, panel, published in *Esprit* 413 April-May 1972. Στο *Foucault Live*, σελ. 85).

⁷⁷ “Εγκλήματα και τιμωρίες στην Ε.Σ.Σ.Δ. και αλλού” στο *Εξουσία, γνώση και ηθική*, σελ. 48.

⁷⁸ “Εγκλήματα και τιμωρίες στην Ε.Σ.Σ.Δ. και αλλού” στο *Εξουσία, γνώση και ηθική*, σελ. 49-50.

⁷⁹ *Power and Strategies*, στο *Power/ Knowledge, Selected Interviews and Other Writings*, editor C. Gordon, The Harvester Press 1980.

μετασχηματισμούς και τις μετατοπίσεις του, τις λειτουργίες και τα αποτελέσματά του. Η ερώτηση για το Gulag από την άλλη, ενέχει μια πολιτική επιλογή: υπάρχουν αυτοί οι οποίοι την θέτουν και εκείνοι δεν το κάνουν.

Το να θέσεις την ερώτηση αυτή σημαίνει τέσσερα πράγματα:

(α) άρνηση να ερωτήσεις το Gulag επί τη βάση των κειμένων του Marx ή του Lenin ή να ρωτήσεις πώς, δια μέσου ποίου λάθους, παρέκκλισης, παρανόησης ή διαστρέβλωσης της θεωρίας ή της πρακτικής, εκείνων η θεωρία θα μπορούσε να έχει προδοθεί σε έναν τέτοιο βαθμό. Αντιθέτως, σημαίνει να θέσεις υπό ερώτηση όλα αυτά τα θεωρητικά κείμενα, οσοδήποτε παλαιά, από την σκοπιά της πραγματικότητας του Gulag. Αντί για ανίχνευση αυτών των κειμένων προκειμένου να βρεθεί προκαταβολικά μια καταδίκη του Gulag, το ζήτημα είναι να ρωτήσει κανείς τι μέσα στα κείμενα αυτά θα μπορούσε να έχει καταστήσει δυνατό το Gulag, τι ακόμη και τώρα συνεχίζει να το δικαιώνει, και τι καθιστά την αφόρητη αλήθεια του ακόμη και σήμερα αποδεκτή. Η ερώτηση για το Gulag πρέπει να τεθεί όχι με όρους λάθους (αναγωγή του προβλήματος σε ζήτημα θεωρίας) αλλά με όρους πραγματικότητας.

(β) άρνηση να περιοριστεί η ερωτηματοθεσία στο επίπεδο των αιτίων. Αν κάποιος ξεκινήσει με το να ρωτάει για την «αιτία» του Gulag (η καθυστερημένη ανάπτυξη της Ρωσίας, ο μετασχηματισμός του κόμματος σε γραφειοκρατία, οι ειδικές οικονομικές δυσκολίες στη Σοβιετική Ένωση), τότε κάνει το Gulag να φαίνεται σαν ένα είδος αρρώστιας ή αποστήματος, σαν μόλυνση, εκφυλισμό ή υποστροφή. Αυτό σημαίνει να σκέφτεσαι το Gulag αποκλειστικά αρνητικά, σαν ένα είδος κωλύματος το οποίο πρέπει να παραμερισθεί, μια δυσλειτουργία που πρέπει να ρυθμιστεί – μια αρρώστια κατά τον τοκετό της χώρας η οποία επώδυνα γεννά τον σοσιαλισμό... Η ερώτηση για το Gulag οφείλει να τεθεί με θετικούς όρους. Το πρόβλημα των αιτίων δεν πρέπει να αποσυνδεθεί από αυτό της λειτουργίας: ποια είναι η χρήση του Gulag, ποιες λειτουργίες διασφαλίζει, σε ποιες στρατηγικές ενσωματώνεται; Το Gulag πρέπει να αναλυθεί ως ένας πολιτικο-οικονομικός τελεστής σε ένα σοσιαλιστικό κράτος. Πρέπει να αποφύγουμε τον ιστορικιστικό αναγωγισμό. Το Gulag δεν είναι ένα κατάλοιπο ή ένα παρεπόμενο του παρελθόντος: είναι ένα θετικό παρόν.

(γ) άρνηση να υιοθετήσουμε για τη κριτική στο Gulag έναν νόμο ή μια αρχή επιλογής εσωτερική στο δικό μας λόγο ή όνειρο. Με αυτό ο **Foucault** εννοεί πως πρέπει να εγκαταλείψουμε την πολιτική των «εισαγωγικών», να μην προσπαθήσουμε να αποφύγουμε το πρόβλημα θέτοντας εισαγωγικά, είτε ενοχοποιητικά είτε ειρωνικά γύρω από τον Σοβιετικό σοσιαλισμό προκειμένου να προστατεύσουμε τον καλό, αληθινό σοσιαλισμό – χωρίς εισαγωγικά – ο οποίος από μόνος του μπορεί να μας προμηθεύσει μια νόμιμη σκοπιά για πολιτικά έγκυρη κριτική του Gulag. Στην πραγματικότητα ο μόνος σοσιαλισμός ο οποίος αξίζει αυτά τα περιφρονητικά εισαγωγικά είναι αυτός ο οποίος καθοδηγεί την ονειρική ζωή της ιδεατότητας μέσα στα κεφάλια μας. Οφείλουμε, αντιθέτως, να ανοίξουμε τα μάτια μας σε αυτό που καθιστά ικανούς τους ανθρώπους εκεί, σε εκείνο το σημείο, να αντιστέκονται στο Gulag, σε εκείνο που το κάνει ανυπόφορο για αυτούς, και σε εκείνο που μπορεί να δώσει στους ανθρώπους αυτούς το κουράγιο να ορθωθούν και να πεθάνουν προκειμένου να μπορούν να εκστομίσουν μια λέξη ή ένα ποίημα. Πρέπει να ακούσουμε αυτούς και όχι το εκατοντάχρονο μικρό τραγούδι αγάπης για τον «σοσιαλισμό». Τι είναι αυτό που τους στηρίζει, τι τους δίνει αυτή την ενέργειά τους, ποια είναι η δύναμη που ενεργεί στην αντίστασή τους, τι τους κάνει να στέκονται και να μάχονται; Και περισσότερο απ' όλα, αφήστε μας να μην τους ρωτήσουμε εάν είναι πραγματικά, ακόμη και εις πείσμα όλων, «κομμουνιστές», ωσάν να ήταν αυτή η συνθήκη για την συγκατάθεσή μας να τους ακούσουμε. Η δύναμη εναντίωσης στα Gulag, δεν βρίσκεται μέσα στο μυαλό μας, αλλά μέσα στα σώματά τους, στην ενέργειά τους, σε αυτά που λένε, σκέφτονται και κάνουν.

(δ) απόρριψη της καθολικευτικής διάλυσης του προβλήματος μέσα σε μια δημόσια καταγγελία κάθε πιθανής μορφής εγκλεισμού. Το Gulag δεν είναι μια ερώτηση η οποία πρέπει να τεθεί σε οποιαδήποτε ή σε κάθε χώρα. Πρέπει να τεθεί για κάθε σοσιαλιστική χώρα, στον βαθμό που καμία από αυτές από το 1917 δεν μπόρεσε να λειτουργήσει χωρίς ένα περισσότερο ή λιγότερο ανεπτυγμένο σύστημα Gulag.

Πρέπει λοιπόν, σύμφωνα με τον **Foucault**, να επιμείνουμε στην ιδιαιτερότητα του Gulag ενάντια σε όλους τους θεωρητικούς αναγωγισμούς (αυτούς που το καθιστούν ένα λάθος, ήδη έτοιμο να διαβάσουμε γι' αυτό σε κείμενα), ενάντια σε κάθε ιστορικιστικό αναγωγισμό (ο οποίος μετατρέπει το Gulag σε περιστασιακό αποτέλεσμα το οποίο μπορεί να απομονωθεί με όρους των αιτίων του), ενάντια σε όλες τις ουτοπικές αποσπάσεις (οι οποίες θα το έθεται μαζί με τον «ψευδο-σοσιαλισμό» σε αντίθεση με τον σοσιαλισμό «καθ' εαυτό»), ενάντια σε όλες τις καθολικευτικές διαλύσεις μέσα σε γενικές φόρμες εγκλεισμού. Όλες αυτές οι

λειτουργίες εξυπηρετούν τον ίδιο ρόλο: να διαφυλάξουν την κυκλοφορία μεταξύ μας ενός λόγου του οποίου οι οργανωτικές αρχές παραμένουν απαράλλακτες.

11.9.3 Πολωνία: η Περίπτωση της “Αλληλεγγύης”

Ο **Foucault** έχει μόλις επιστρέψει από ταξίδι στην Πολωνία (1982) όπου η *Αλληλεγγύη* έχει κηρυχθεί εκτός νόμου. Το 1980, έπειτα από ορισμένες διαπραγματεύσεις στο Gdansk, όλα τα ανεξάρτητα εργατικά συνδικάτα τέθηκαν εκτός νόμου. Σύμφωνα με τις νέες νομικές διατάξεις η “ελεύθερη” δραστηριότητα των σωματείων περιορίζεται με τέτοιο τρόπο ώστε θα δίνεται συνεχώς η αφορμή για καταδίκες, απαγορεύσεις, φυλακίσεις. Σε μια συνέντευξή θα πει: ίσως κάθε Γάλλο πολίτη –εκτός εάν είναι αξιωματούχος του Κομμουνιστικού Κόμματος- να τον καταπλήσουν όλα αυτά – όμως αυτά «*δύσκολα εκπλήσσουν τους Πολωνούς, οι οποίοι γνωρίζουν τον σοσιαλισμό τους από εμπειρία*».

Αυτό το οποίο είναι αξιοσημείωτο όσον αφορά το κίνημα της *Αλληλεγγύης*, λει ο **Foucault**, είναι ότι ο κόσμος δεν έχει παλέψει μόνο για ελευθερία, δημοκρατία και την άσκηση των βασικών δικαιωμάτων του, αλλά ότι το έχει κάνει αυτό κάνοντας χρήση των δικαιωμάτων του, των ελευθεριών και της δημοκρατίας. «*Η μορφή του κινήματος και ο σκοπός του βρίσκονται σε συμφωνία*».

Ο **Foucault** αναφέρεται στη διαμονή του στην Πολωνία, πριν είκοσι χρόνια περίπου (δεκαετία '60): Για τους Πολωνούς, παρατηρεί, «*το καθεστώς ήταν κάτι εξωτερικό το οποίο τους είχε επιβληθεί, έπειτα από έναν πόλεμο, μια κατοχή, και ως αποτέλεσμα της στρατοκρατίας και των διπλωματικών δυνάμεων στην Ευρώπη. Το Κομμουνιστικό Κόμμα, η κυβέρνηση (και οι Ρώσοι πίσω από αυτούς) συγκροτούσαν ένα ξένο μπλοκ στο οποίο αυτοί ήταν υποχρεωμένοι να υποκύψουν*». Επομένως ίσως η ανάλυση «*με όρους ολοκληρωτικού κράτους*» ίσως να μην είναι η κατάλληλη.⁸⁰

Η κατάσταση στην Πολωνία βιώθηκε μάλλον ως επώδυνο και διαρκές επακόλουθο του πολέμου- ανοιχτές πληγές και μια ατμόσφαιρα μετάβασης. Το 1960 η Βαρσοβία βρισκόταν ανάμεσα σε ερείπια. Είκοσι χρόνια αργότερα λει ο **Foucault** η επανοικοδόμηση ήταν πλήρης, μια νέα γενιά έχει έρθει στο προσκήνιο, ωστόσο «*η κατάσταση στην οποία βρίσκονται (το κομμουνιστικό καθεστώς και η Σοβιετική κυριαρχία) ομοιάζουν με ιστορικό πεπρωμένο στους Πολωνούς. Χειρότερα- σαν μέλλον. Οι ίδιες καταστάσεις οι οποίες το 1958-60 ανακαλούσαν τους χειρότερους φόβους τους τώρα καθορίζουν το μέλλον τους. Αυτό δίνει μια εξήγηση για ένα είδος ιστορικής θλίψης που υπάρχει στην Πολωνία*».

Τον Αύγουστο του 1980 υπήρξαν δύο ασυνήθιστοι μήνες ελπίδας και γιορτής. Αιφνίδια, «*η πολιτική, ενώ ήταν κάτι ανησυχητικό, μπορούσε επίσης να είναι χαροποιός. [...] μια θετική, ζωντανή και έντονη εμπειρία για τον καθένα*». Οι Πολωνοί «*άρχισαν να πλάθουν ένα μέλλον για τους ίδιους*». Κανείς δεν μπορούσε να σκεφθεί εκείνες τις στιγμές την ολοκληρωτική άρνηση, την κατάσταση πολέμου και την έκτακτη νομοθεσία που θα συναντούσε ως απάντηση το κίνημα. Το γεγονός παραμένει πως «*20 ή και 30 εκατομμύρια άνθρωποι είχαν αρνηθεί την τάξη που τους επιβαλλόταν*».

Στην συμπεριφορά των Πολωνών λει ο **Foucault** «*υπήρχε μια εμπειρία η οποία δεν μπορεί πλέον να εξαλειφθεί*». Πρώτον, «*η συνείδηση ότι είχαν πορευθεί μαζί σε όλα αυτά, ενωμένοι. Αυτό είναι ύψιστο γεγονός. Τριάντα πέντε χρόνια υπό το προηγούμενο καθεστώς τους είχαν πείσει εν τέλει πως η δημιουργία νέων κοινωνικών σχέσεων ήταν αδύνατη. Σε ένα κράτος σαν και αυτό, κάθε άτομο μπορεί να φθαρεί ολοκληρωτικά από τις δυσκολίες της δικής του ύπαρξης. Ο καθένας είναι, με κάθε έννοια της λέξης, “απορροφημένος” (occupied). Αυτή η “κατάληψη” είναι επίσης η ερήμωση, η παράλυση μιας κοινωνίας... Έτσι οι Πολωνοί ανακάλυψαν κάτι το οποίο γνώριζαν αλλά δεν είχαν καταφέρει ποτέ να φέρουν στο φως της μέρας – το κοινό μίσος τους για το καθεστώς*». Αυτή η έχθρα με καθαρότητα μορφοποιήθηκε τώρα σε λόγους, κείμενα, και μεταστράφηκε στη δημιουργία νέων οραμάτων.

Επρόκειτο λοιπόν για ενός είδους “ηθική αφύπνιση” ολόκληρης κοινωνίας; Ναι, και αυτό είναι πολύ σημαντικό λει ο **Foucault**. Συνήθως κάποιος φαντάζεται για τις “σοσιαλιστικές” χώρες ότι λειτουργούν πάνω στη βάση του φόβου, της τρομοκρατίας και της καταπίεσης. Ωστόσο αυτές είναι εξίσου χώρες που συντηρούνται στο χρόνο με διαγράμματα, με εκδουλεύσεις και ανταμοιβές. Γιατί τελικά, όταν πέντε άνθρωποι ζουν σε δύο δωμάτια, το να αποκτήσουν ένα τρίτο μπορεί να αποτελέσει και πρωταρχική έγνοια,

⁸⁰ “The Moral and Social Experience of the Poles Can no Longer be Obliterated”, *Le Nouvelle Littéraires* 10-1982. Βρίσκεται στο *M. Foucault: Essential Works 1954-1984*, vol.3 *Power*, J.D. Faubion [ed.], Penguin Books 2002, σελ. 465-473.

παρατηρεί ο **Foucault**. Με τέτοια σημαντικά προβλήματα της καθημερινότητας λοιπόν, η παραχώρηση, το προνόμιο, ο διακανονισμός αποτελούν πολλές φορές διέξοδο. «Σε αυτά τα καθεστάτα τα οποία λειτουργούν τόσο στη βάση της ανταμοιβής όσο και στη βάση της τιμωρίας, η αμοιβή είναι ακόμη πιο ταπεινωτική από την τιμωρία, γιατί κάνει κάποιον συνένοχο». Τώρα λειο ο **Foucault** μετά την Αλληλεγγύη πολλές από αυτές τις συμπεριφορές θα καταστούν πολύ πιο δύσκολες. «Οι άνθρωποι θα γίνουν πολύ δυνατότεροι για να αντιστέκονται σε όλους αυτούς τους ευτελής μηχανισμούς διαμέσου των οποίων κατασκευάζονταν, εάν όχι για να επιδοκιμάζουν, τότε τουλάχιστον για να αποδέχονται το χειρότερο. Αυτή η ηθικοποίηση (moralization) μου φαίνεται πως είναι στην πραγματικότητα μια διαδικασία η οποία έχει ενσωματωθεί στην συμπεριφορά του κόσμου και δεν θα εξαλειφθεί τόσο σύντομα».

Ο χωρισμός της Ευρώπης στα δύο, λειο ο **Foucault** έχει καταστεί μια de facto κατάσταση, μια οικεία εικόνα, ατελείωτα επαναλαμβανόμενες ιστορίες. Ούτε τα πολιτικά κόμματα, ούτε οι περισσότεροι θεωρητικοί, ούτε και οι περισσότεροι Ευρωπαίοι πολίτες το αναδεικνύουν ως ένα ανησυχητικό και ανυπόφορο πρόβλημα, το ότι στην Ευρώπη υπάρχουν δύο καθεστάτα, «δύο πολιτικές μορφές οι οποίες δεν είναι μόνο ασύμβατες αλλά η μία από αυτές έχει καταστεί τελείως αφόρητη. Εκατοντάδες εκατομμύρια Ευρωπαίων έχουν χωριστεί από εμάς με μια γραμμή η ύπαρξη της οποίας είναι ταυτόχρονα αυθαίρετη στην αιτιολόγησή της, και αδιαπέραστη στην πραγματικότητά της: ζουν σε ένα καθεστώς ολοκληρωτικά περιορισμένων ελευθεριών (state of sub-right). Αυτή η ιστορική θραύση της Ευρώπης είναι κάτι στο οποίο δεν πρέπει να ενδώσουμε».

Δεν πρέπει άλλο πια λειο ο **Foucault** να ενταφιάζουμε το πρόβλημα της Ευρώπης σε μια πολιτική σιωπή η οποία μια ημέρα θα επιφέρει πολιτική έκρηξη. «Η ρωσική αυτοκρατορία, όπως όλες οι αυτοκρατορίες, είναι προορισμένη να μην ζήσει απεριόριστα». Οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες στον σοβιετικού τύπου σοσιαλισμό είναι ανυπέβλητες. Γιατί θα έπρεπε να μην θίξουμε τα προβλήματα που αναδύθηκαν και να προικίσουμε μια τέτοια κατάφωρη αποτυχία με το status ενός ιστορικού πεπρωμένου;

Εάν οι κυβερνήσεις καταστήσουν τα ανθρώπινα δικαιώματα ως τη δομή και το βασικό πλαίσιο της πολιτικής τους πρακτικής, τότε εντάξει αυτό είναι καλό. Αλλά τα ατομικά δικαιώματα είναι, πάνω απ' όλα αυτό με τη βοήθεια του οποίου κάποιος αντιμετωπίζει μια διακυβέρνηση. Είναι τα όρια που ένας θέτει σε όλες τις πιθανές κυβερνήσεις.

Η αναγνώριση ενός συγκεκριμένου νομικού-δικαιικού ορθολογισμού δεν καθιστά δυνατό να οριστεί “το καλό και το κακό” σε κάθε δυνατή κατάσταση. Πολλές φορές στην πολιτική σκηνή το αφόρητο γεγονός μιας γενοκτονίας, μιας σφαγής άμαχου πληθυσμού, έχει φέρει στην επιφάνεια, όχι μια κυρίαρχη σκέψη, αλλά ένα εργαστήρι σκέψεων, μια ηθική εργασία εν εξελίξει.

«Υπάρχει, μια αναμφισβήτητη ηθικοποίηση της πολιτικής και μια πολιτικοποίηση της ύπαρξης οι οποίες αναπτύσσονται όχι διαμέσου μιας υποχρεωτικής αναφοράς σε μια ιδεολογία ή στην συμμετοχή σε ένα κόμμα, αλλά μέσω μιας περισσότερο άμεσης επαφής των ανθρώπων με γεγονότα και με τις δικές τους επιλογές ύπαρξης».⁸¹

Η αντίθεση ‘κοινωνίας πολιτών-κράτους’ δεν είναι λειτουργική για μια ανάλυση των γεγονότων: το κοινωνικό κίνημα της “Αλληλεγγύης” στην Πολωνία δεν μπορεί να ταυτίζεται με μια “εξέγερση της κοινωνίας πολιτών ενάντια στο κράτος” γιατί έτσι χάνεται όλη η συνθετότητα των αντιπαραθέσεων.⁸² Η αναφορά λειο ο **Foucault** σε αυτό το ανταγωνιστικό δίπολο «συνδυάζεται πάντα με έναν μανιχαϊσμό που προσδίδει στην έννοια του κράτους μια υποτιμητική χροιά ενώ εξιδανικεύει την κοινωνία ως ένα αρμονικό, ακμαίο και σφύζον σύνολο». Όμως «κάθε ανθρώπινη σχέση είναι ως ένα βαθμό σχέση εξουσίας. Ζούμε επομένως σε έναν κόσμο διηνεκών στρατηγικών σχέσεων. Κάθε σχέση εξουσίας δεν είναι καθεαυτή κακή, αλλά συνιστά πάντα ένα γεγονός που ενέχει κινδύνους».

Σχηματίζεται πολλές φορές, σε αντίθεση με ένα κράτος που έχει σφετεριστεί τις λήψεις αποφάσεων με αυταρχικό τρόπο, μια «πολύ αισιόδοξη εικόνα για την κοινωνία, όταν την θεωρούμε ικανή να διευθετεί, μέσω εσωτερικής ρύθμισης, τα προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη [...]». Όποιο σενάριο ωστόσο και εάν

⁸¹ Θα πρέπει να είμαστε σε επαγρύπνηση, «ενάντια σε μια επανεισαγωγή μιας ηγεμονικής σκέψης με το πρόσχημα της προσφοράς μιας θεωρίας ή πολιτικής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων [...]».

⁸² Μια παρόμοια παρατήρηση κάνει ο **Foucault** και αλλού: «η θεωρητική αντίθεση μεταξύ κράτους και κοινωνίας πολιτών δεν είναι πολύ παραγωγική»: δεν υφίσταται αντίθεση ανάμεσα σε κάποιο υποτιθέμενο “κράτος-κάτοχο της εξουσίας” και μια κοινωνία-των-πολιτών “αμέτοχη” σε τέτοιες διαδικασίες εξουσίας. (Remarks on Marx, editions Semiotext(e) 1991, σελ. 163-164).

δεχθούμε, θα καθιδρυόταν μια σχέση εξουσίας, καθεαυτή ούτε καλή ούτε κακή, αλλά «ριγοκίνδυνη» ‘ αυτό θα μας υποχρέωνε να σκεφθούμε πώς μπορούμε «να διοχετεύσουμε την αποτελεσματικότητά της στην καλύτερη δυνατή κατεύθυνση».⁸³

---

⁸³ “Ένα πεπερασμένο σύστημα αντιμέτωπο με ένα αίτημα που δεν γνωρίζει όρια”, στο *Το Μάτι της Εξουσίας*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 334-335.